

ถอดเทป บรรยาย

“การอบรมหลักสูตรพัฒนาแกนวิชาการปฐมภูมิ รุ่นที่ 1”

หัวข้อ การวิจัยเชิงคุณภาพในงานบริการปฐมภูมิ

ระหว่างวันที่ 18 – 21 ธันวาคม 2549 ณ ห้องโยธิน 1 โรงแรมหาดทอง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

โดย ดร.นพ.โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ ผู้อำนวยการสำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ

หมอโกมาตร – ตอนนี้นำเรามาถึงเรื่องงานวิจัย ซึ่งงานวิจัยนี่จะเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของการทำงานของเรา เพราะว่าต่อจากนี้ไปเราจะถูกคาดหวังให้ทำงานวิชาการ อย่างเช่น นักวิชาการสาธารณสุขต้องมีงานวิชาการที่ชียู ก็ต้องมีผลงานวิจัย เพราะฉะนั้นวันนี้เราจะมาดูว่า มันมีงานวิจัยอะไรทำได้บ้าง จากกระบวนการลงชุมชน การเรียนรู้เรื่องราวของชาวบ้าน ...พวกเรามีใครเคยทำงานวิจัยสำเร็จมาแล้วหนึ่งชิ้นใหม่ ยกมือ ตอนเรียนก็ได้ ยกมือ โอ้โฮ ! เคยมีประสบการณ์ทั้งนั้น ใครเคยทำวิจัยเชิงปริมาณให้ยกมือ เยอะเหมือนกัน ...ใครเคยทำวิจัยเชิงคุณภาพยกมือ จะมีน้อยกว่านะ เพราะว่าคนคิดว่างานวิจัยเชิงคุณภาพเป็นเรื่องยาก จริงๆ มันอาจจะยากหรืออาจจะไม่ยาก เดี่ยวเรามาดูกันนะ ผมจะเล่าเรื่องให้ฟังเรื่องหนึ่ง ผมเคยไปบรรยายที่คณะศึกษาศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ไปบรรยายเรื่องการแพทย์ทางเลือก ก็มีนักศึกษาปริญญาโทคนหนึ่งมาหาแล้วก็บอกว่า ...อาจารย์ หนูอยากจะทำวิทยานิพนธ์ปริญญาโท ผมก็ถามว่า ...แล้วคุณสนใจจะศึกษาเรื่องอะไร เขาก็บอกว่า ...หนูสนใจเรื่อง “ชีวิตจิต”... คือตอนนั้นกระแสเรื่องชีวิตจิตยังแรงอยู่มาก ผมก็ถามต่อว่า ...แล้วคุณสนใจจะศึกษาอะไรเกี่ยวกับชีวิตจิต เขาก็บอกว่า ...หนูคิดว่าจะทำแบบสอบถามไปถามพวกที่เขากินชีวิตจิต ผมก็ถามต่อไปว่า ...แล้วที่คุณจะทำแบบสอบถามนี้ คำถามวิจัยของคุณคืออะไร เขาก็บอกว่า ...นั่นสิ อาจารย์ เขาถึงได้มาถามอาจารย์ใน ...อันนี้เป็นตัวอย่างที่ classic มากเลย เพราะว่าเวลาเราพูดถึงงานวิจัยนี่เราจะนึกถึงอะไร ...นึกถึงเครื่องมือ... นึกถึงแบบสอบถาม ซึ่งการคิดผัดขึ้นตอนนี่ทำให้งานวิจัยติดขัด พอคุณคิดไม่ถูกตามขั้นตอนที่คุณจะคิดต่อได้อย่างไร งานวิจัยส่วนใหญ่ถ้าติดขัดนะ ก็เป็นเพราะคิดไม่เป็นขั้นตอน ...เดี๋ยวเราจะมาดูกันว่า ทำงานวิจัยให้ง่ายโดยการคิดให้เป็นขั้นตอนนี่ เราจะทำกันอย่างไร

วิจัยเพื่ออะไร

- สร้างความรู้
KNOWLEDGE
GENERATING TOOL
- พัฒนาคน
EDUCATIONAL TOOL
- เพิ่มพลัง
EMPOWERING TOOL

การวิจัยเป็นปฏิบัติการทางสังคม

งานวิจัยนี้มีไว้เพื่ออะไร? งานวิจัยนั้นบางคนบอกว่ามีไว้เพื่อสร้างความรู้ ซึ่งอันนี้ก็ถูกแน่นอน เพราะฉะนั้นเวลาเราเขียนงานวิจัยในส่วนของ “หลักการและเหตุผล” นั้น เรามักจะบอกเราอยากทำอะไร วัตถุประสงค์ก็คือการบอกว่าเพื่อศึกษาอะไร นี่ก็คือการวิจัยเพื่อสร้างความรู้ แต่แล้วยังมีการวิจัยเพื่ออย่างอื่นอีก เช่น เพื่อการพัฒนาคน ซึ่งงานวิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญของการพัฒนาคนเพราะจะช่วยให้เราคิดแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบได้ อย่างเวลาเราไปเรียนปริญญาโท เขาจะให้เราทำ thesis หนึ่งชิ้นเสมอ ซึ่งการเรียนปริญญาโทจะต่างจากเรียนปริญญาเอกนะ เรียนปริญญาเอกนั้นเราต้องรอบรู้ใน field นั้นๆ แต่ถ้าเรียนปริญญาโทนั้นไม่ต้อง เพราะเวลามีจำกัด แต่เขาจะสอนเราให้ไปหาความรู้เป็น มีโจทย์ขึ้นมาแล้วไปหาทางตอบโจทย์นั้นได้ ถ้าเราเคยผ่านกระบวนการทำวิจัย เราถือว่าเป็นเครื่องมือพัฒนาคนเพราะคนนั้นจะแก้ปัญหาได้ ทางทางตอบ

คำถามที่ตัวเองอยากรู้ได้ เราก็เหมือนกันนะ ส่วนหนึ่งที่เรามาเรียนก็เพื่อพัฒนาตัวเรา เพื่อแก้โจทย์ต่างๆ ได้อันที่สามคือ เพิ่มพลังในการทำงาน ทำงานโดยมีความรู้ กับทำงานโดยไม่มีความรู้พลังจะต่างกันนะ เพราะฉะนั้นพวกเราเป็นนักวิชาการอำนาจต่อรองที่สำคัญที่สุดของเราคือการศึกษา แล้วอำนาจต่อรองที่สำคัญที่สุดของคนทำงานสุขภาพชุมชนคือ การมีความรู้แตกฉานในเรื่องชุมชนที่เราดูแล หากเขาจะเถียงกับเราในเรื่องอื่นเขาอาจจะเถียงชนะ แต่ถ้าจะเถียงกับเราในเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ต้องเถียงเราไม่ได้ จุดเด่นของเราจะอยู่ตรงนี้ เพราะฉะนั้น การทำวิจัยของเรามีวัตถุประสงค์ 3 ข้อควบคู่กันอยู่ โดยถือว่าการวิจัยนั้นเป็นปฏิบัติการทางสังคมอย่างหนึ่ง เป็นกระบวนการทางสังคม เป็นการต่อรอง ต่อสู้ เพื่อสร้างคุณค่าของงานเรา สร้างอำนาจต่อรองของเรา สร้างความรู้ใหม่เพื่อให้งานสุขภาพชุมชนเข้มแข็ง ที่นี้ “งานวิจัย” คืออะไร ถ้าไปเรียนวิจัยก็มักจะมีนิยามอย่างนี้ทั้งนั้น แต่ผมอยากจะเปรียบเทียบให้พวกเราดูว่างานวิจัยนี้อาจจะเปรียบเทียบกับแสวงหาความรู้อีก 4 แบบ

อันที่ 1 คือการวิจัยกับการลองผิดลองถูก การลองผิดลองถูกก็ถือเป็นการวิจัยได้ ชาวบ้านไปหากบหาเขียดก็ต้องวิจัยนะ ไม่อย่างนั้นไปหากบหาเขียดตามโคกที่มันก็จะไม่มี เพราะฉะนั้น การลองผิดลองถูกผ่านระยะเวลายาวนานก็ได้ตกผลึกเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ถือเป็นการวิจัยได้ แต่ว่ากระบวนการวิจัยแบบลองผิดลองถูกมันใช้เวลานานกว่าจะได้ข้อสรุป อย่างเช่นเราจะขับรถจากจุด a ไป b หรือจากกระโหนดมาโรงพยาบาลหาดทองอย่างนี้ ถ้าเราลองผิดลองถูกมันอาจจะถึงเหมือนกัน แต่ไม่ทันประชุม อาจจะประชุมกันไปแล้ว 3 วัน แต่ยังไม่ลองผิดลองถูกอยู่แถวไหนก็ยังไม่รู้ เพราะฉะนั้น ถ้าจะมาโรงพยาบาลหาดทองนี้ก็ยังคงต้องวิจัย วิจัยคือการค้นคว้าและประมวลความรู้ให้เป็นระบบ ว่ามาทางนี้ระยะทางสั้น มาทางนั้นระยะทางยาว หรือจะแวะข้างทางเพื่อหาอะไรกินก่อนก็ยังคงต้องมีการวิจัย เพราะฉะนั้น การวิจัยกับการลองผิดลองถูกนี้มีความแตกต่างกันในแง่ที่ว่า การวิจัยจะมีความเป็นระบบ ส่วนการลองผิดลองถูกจะใช้ระยะเวลาสั้นกว่าจะได้ความรู้

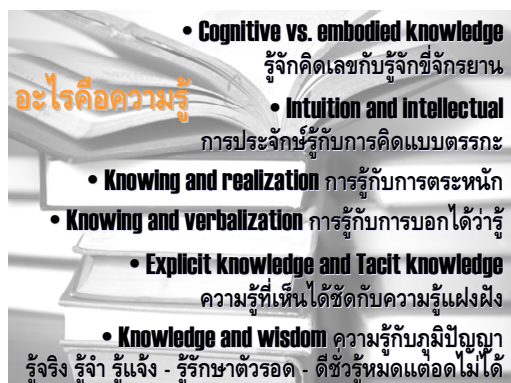
อันที่ 2 คือการวิจัยกับการค้นคว้า ซึ่งโจทย์วิจัยทุกโจทย์อาจไม่จำเป็นต้องการวิจัย เพราะบางที่แค่การไปค้นคว้าก็ได้คำตอบแล้ว แต่บางที่เราก็มักจะคิดว่าถ้ามีโจทย์วิจัยก็ต้องทำวิจัย ความจริงไม่จำเป็น ถ้าทุกเรื่องที่เราอยากรู้ต้องทำวิจัยทั้งหมดนี้ก็คงไม่มีทรัพยากรเพียงพอที่จะทำงานวิจัย เพราะฉะนั้น การวิจัยอาจจะไม่จำเป็นถ้าเรามีการค้นคว้าแล้วได้คำตอบ เพราะฉะนั้น โจทย์ทุกโจทย์ที่เราจะได้ลงมือทำวิจัย ต้องมั่นใจว่าเราได้ค้นคว้ามามาก่อน เพราะการค้นคว้าจะทำให้เรารู้ว่ามีความรู้อะไรมาก่อน และที่สำคัญก็คือว่าจะทำให้งานวิจัยของเราดีขึ้น เพราะเราจะรู้ว่า กระบวนการที่คนอื่นทำมาแล้วมันมีอะไรบ้าง สองอันนี้จะไม่แยกกัน โดยเฉพาะในงานวิจัยเชิงคุณภาพนั้นคุณจะต้องค้นคว้าเยอะเลย เอาเข้าจริงแล้ว การคิดโครงการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นเราลงแรงไปเกือบ 60% แล้ว ข้อมูลในพื้นที่นี้เป็นแค่ 40% เท่านั้น เพราะฉะนั้น การค้นคว้าจึงสำคัญ

อันที่ 3 นี้ มันมีศัพท์ทางพุทธศาสนาว่า “ธรรมวิจัย” ทราบไหมว่ามันคืออะไร ไหนลองตอบดู

ผู้ร่วมสัมมนา - ก็คือ เป็นการวิจัยเชิงใช้หลักศาสนาмаเกี่ยวข้องทางปรัชญา

หมอโกมาตร – ก็พอไปได้ คือ “ธรรมวิจัย” นี่เป็นศัพท์ทางพุทธศาสนา เรียกว่าการพิจารณาใคร่ครวญ ข้อธรรม เพราะข้อธรรมะมันเยอะมาก มีทั้งหมด 84,000 พระธรรมขันธ์ การพิจารณาก็เพื่อเลือกเอาข้อที่เหมาะสมมาใช้ เรียกว่าเป็นธรรมวิจัย แสดงว่าการวิจัยมันมีแง่มุมหนึ่งก็คือการคัดเลือกกลั่นกรองความรู้ที่เหมาะสมมาใช้

อันสุดท้าย คือการวิจัยกับการเล่าต่อ เช่นเราไปเจอเรื่องของชาวบ้าน ชาวบ้านเล่ามา แล้วเราเอามาเล่าต่อ ก็ยังถือเป็นการวิจัยแค่ครั้งเดียว เพราะว่าการเล่าต่อนั้นยังไม่ได้ต่อยอดความรู้เพิ่มขึ้น การทำวิจัยนี้จะต้องมีการวิเคราะห์และตีความเพิ่มเติมด้วย ยกตัวอย่างเช่นเราเข้าไปในหมู่บ้าน แล้วชาวบ้านเขาบอกว่าปลีกแล้วออกมาเป็นพญานาค เราจะรายงานอย่างนั้นไหม ...ไม่นะ เราต้องมาวิเคราะห์ต่อว่าทำไมชาวบ้านถึงมองว่าเป็นพญานาค พญานาคมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ในวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สำคัญอย่างไร ชาวบ้านเขาถึงได้มองเป็นแบบนี้ออกมา และเมื่อมองออกมาเป็นแบบนี้แล้ว ชาวบ้านจะมีปฏิสัมพันธ์ต่อปรากฏการณ์นี้อย่างไรบ้าง เราก็วิเคราะห์ต่อไปแบบนี้ เพราะฉะนั้นการวิจัยจึงเป็นการขยายต่อจากการเอามาเล่าต่อ เวลาเราเข้าไปหาชาวบ้าน ถ้าชาวบ้านพูดแล้วเราเอามาเขียนต่อตามที่ชาวบ้านพูดนี้ ไม่ถือว่าเป็นการวิจัยที่ดีนะ เป็นแค่ผู้สื่อข่าว เป็น reporter มากกว่าจะเป็นนักวิจัย researcher เพราะฉะนั้น โดยสรุปก็คือว่า การวิจัยก็คือการแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบนั่นเอง

ที่นี้เรื่องของความรู้ก็มีหลายแบบหลากหลายเต็มไปหมด มีตั้งแต่ความรู้แบบที่รู้จักคิดเลข รู้จักขี่จักรยาน ก็ถือเป็นความรู้ อย่างความรู้ อย่างเช่นรู้จักขี่จักรยานนั้น เราจะสามารถให้เขาอธิบายได้ไหม ว่าขี่จักรยานนี้ชื่ออย่างไรมันถึงจะไม่ล้ม ไหนเราลองให้คนนี้อธิบายดูแล้วกัน ลองอธิบายว่าขี่จักรยานอย่างไรมันถึงจะไม่ล้ม

ผู้ร่วมสัมมนา – ก็จับหัวจักรยานไว้อย่าให้ล้ม

หมอโกมาตร - คือการขี่จักรยานนี้ พอเราเอามาเล่าว่าต้องชื่ออย่างไรไม่ให้ล้มมันจะยากมากเลย เพราะมันเป็นความรู้ชนิดที่บอกเล่าเป็นคำพูดได้ยาก การที่เราจะรู้ว่าเขารู้มันไม่ใช่เพียงการสัมภาษณ์จะไม่ได้ผล ต้องใช้การสังเกตเท่านั้น เพราะฉะนั้นความรู้ก็มีหลายแบบ ตั้งแต่การคิดเลข การขี่จักรยาน หรือความรู้ประเภทที่มันแวบเข้ามา คือแวบเข้ามาว่ามันเป็นอย่างนี้เอง กับความรู้ที่คิดในเชิงตรรกะ ว่าเพราะเหตุนี้มันจึงเป็นอย่างนี้ ก็เป็นความรู้อีกแบบหนึ่ง หรืออย่างความรู้กับความตระหนักนั้นก็ก็เป็นสิ่งที่ต่างกัน อย่างบางคนก็รู้หมด ...ดีชั่วรู้หมดแต่อดไม่ได้ เพราะฉะนั้นความรู้กับการตระหนักก็ไม่เหมือนกัน อย่างถ้าเราไปถามถึง K A P นะ K (knowledge) ก็รู้ว่ากินเหล้ามีโทษ A ก็ attitude ก็รู้ว่ากินเหล้าไม่ดี เพื่อนบ้านไม่ค่อยชอบ P practice กินใหม่ ก็จะตอบว่ากิน เห็นใหม่ว่าความรู้กับความตระหนักมันไม่ได้ไปด้วยกัน

ส่วนอันที่ 3 คือการรู้กับการบอกได้ว่ารู้ อย่างสมมุติว่าผมบรรลุธรรมแล้ว ผมจะบอกมันได้อย่างไร เราเคยอ่านพระไตรปิฎกกันไหม อย่างเวลาจะบอกสภาวะการตรัสรู้หรือการบรรลุธรรมนี้จะบอกยากมากเลย ต้องใช้การเปรียบเทียบ เพราะบอกโดยตรงไม่ได้ ในทางพุทธเขาบอกว่าเป็นความรู้แบบ “ปัจเจกตั้ง เวทิตัพโพ วิญญูที่ติ” คือเป็นความรู้ของปัจเจกบุคคล เราจะรู้ได้อย่างไรว่าตรัสรู้แล้ว หรือเราอยากจะทำสภาวะของการบรรลุธรรมเป็นอย่างไร เราอาจจะสัมผัสพระอรหันต์ แต่เราจะหาพระอรหันต์จากที่ไหน แล้วเราจะรู้ได้อย่างไรว่าเขาเป็นพระอรหันต์ หากใช้วิธีสอบถาม ถ้าเขาบอกว่าใช่ อาตมาเองล่ะที่เป็นอรหันต์ ...เราก็คงไม่รู้ อยู่ดี มันเป็นสภาวะการรู้ที่เราบอกได้ยากเพราะมันเป็นความรู้ภายใน มีความรู้ที่เห็นได้ชัดกับความรู้ที่แฝงฝังไว้ อย่างเช่นเราทำงานในชุมชนมานานมาก เรารู้หมดว่าใครเป็นญาติใครใช้ไหม เพราะเราไปงานแต่งงานมา 100 งาน ไปงานศพมาอีก 250 งาน เห็นทุกคนมาหมดแล้ว ความรู้มันอยู่ในตัวเรา แต่เราจะถ่ายทอดได้ไหม ...ยากนะ ถ้ามีน้องคนหนึ่งมาทำงานกับเรา อยากจะรู้เรื่องชาวบ้านว่าใครเป็นญาติใครได้เท่ากับเรา เราจะแนะนำอย่างไร ...ให้ไปงานแต่งงาน 100 งาน งานศพอีก 200 งาน อันนั้นก็เป็นการรู้ที่แฝงอยู่กับเรา เราจะทำให้มันเป็นความรู้ที่เห็นได้ชัดได้อย่างไร ...ก็โดยการทำให้เป็นเครื่องวัด เมื่อถอดมาเป็นผังเครื่องวัดแล้ว หากมีน้องมาอยู่ใหม่ก็เอาผังเครื่องวัดให้ดูก็พอจะรู้แล้ว ฉะนั้นความรู้มีสถานะหลายแบบ หรืออย่าง “ความรู้” กับ “ภูมิปัญญา” ก็อาจจะมีความลึกซึ้งต่างกัน อย่างเราอ่านเรื่อง “ความดี” ก็อาจจะไม่ได้สะกิดใจเท่ากับได้มาฟังเรื่องราวชีวิตของคนสักคนหนึ่ง สมมุติว่าเราต้องได้นะว่า การทำงานต้องมีฉันทะ วิริยะ ที่เราไปเรียนมา ที่เรียกกันว่าอิทธิบาท 4 ที่ว่าถ้าอยากทำงานให้ประสบความสำเร็จต้องมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา อันนี้เป็นความรู้แบบ knowledge แต่ว่า ถ้าเราไปมีประสบการณ์อะไรสักอย่างหนึ่ง หรือไปอ่านเรื่องดีๆ เข้าลึกเรื่องหนึ่งอย่างเช่นพระมหาชงก็เกิดความรู้สึกดีขึ้นมา เวลาเราทำงานแล้วรู้สึกท้อถอย อยากจะมีกำลังใจอยากจะมีแรงขึ้นมา เราควรจะทำอย่างไร จะนั่งท่อง ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา อย่างนี้มันจะมีแรงขึ้นมาไหม ...ไม่มีนะ แต่ถ้ากลับไปอ่านพระมหาชงสักรอบหนึ่งมันก็จะมีความรู้ขึ้นมาเพราะมันเป็นเรื่องราวของการต่อสู้ใช้ไหม

เพราะฉะนั้น ความรู้ก็มีหลายแบบ รู้จริง รู้จำ รู้แจ้ง มีหลายระดับ แล้วยังมีรู้จักตัวรอดอีก อย่างเราศึกษาเรื่องระบบราชการ ก็พบว่าความรู้ในระบบราชการมีหลายแบบ แต่ความรู้อย่างหนึ่งที่สำคัญมากเลยคือรู้จักตัวรอดเป็นยอดดี หรือว่าดีชั่วรู้หมดแต่อดไม่ได้แบบนี้ เพราะฉะนั้น ที่เอาเรื่องความรู้มีหลายแบบมาพูดก็เพราะว่าเมื่อความรู้มีหลายแบบ กระบวนการแสวงหาความรู้ก็มีหลายแบบ กระบวนการแสวงหาความรู้ที่เราคุ้นเคยที่สุดก็คือการแสวงหาโดยใช้ตัวเลข เช่นพอเราจะนับว่าอะไรเป็นความรู้ก็จะถามว่ามันก็เปอร์เซ็นต์ มันมีสัดส่วนเท่าไร เพราะฉะนั้นในแง่นี้ให้เราระหนักไว้ก่อนว่า ความรู้มีหลายแบบ ความรู้ในการวิจัยเชิงปริมาณก็เป็นความรู้หนึ่ง ความรู้แบบอื่นต้องใช้การวิจัยแบบอื่น ความรู้เชิงคุณภาพต้องใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ทั้ง 2 อย่างนี้แตกต่างกันอย่างไร พวกเราเคยสังเกตไหม อย่างถ้าสามีคนหนึ่ง มีเมียหลวงคนหนึ่ง มีเมียน้อยคนหนึ่ง หอมแก้มเมียหลวง 1 ครั้ง กับหอมแก้มเมียน้อย 1 ครั้ง นับเป็น 1 ครั้งเท่ากัน แต่หวานชื่นไม่เท่ากัน ก็คือว่ามันมีมิติของชีวิตบางมิติที่เชิงปริมาณอย่างเดียวจะวัดไม่ได้ ต้องเข้าใจมันในมิติเชิงคุณภาพ ที่ผมจะพูดต่อไปนี่ก็คือเรื่องการวิจัยเชิงคุณภาพว่าเป็นอย่างไร

ทีนี้ถ้าจะลงไปเรื่องการวิจัยเชิงคุณภาพนี้ ต้องมีฐานความรู้ 3 ฐาน ซึ่ง 3 คำนี้ถ้าไปอ่านในหนังสือต่าง ๆ ก็จะไม่เข้าใจหรอก วิธีที่จะเข้าใจนั้นก็ต้องเข้าใจความเชื่อมโยง เริ่มต้นง่ายๆ ว่าความรู้ทุกระบบในโลกนั้นมี 3 ฐานอยู่ทั้งสิ้นเลย เรียกว่าเป็นสดมภ์ 3 หลักของความรู้ทุกระบบ

อันที่ 1 คือ “ภาววิทยา” (ontology) ซึ่งก็คือข้อนิยามว่าอะไรคือความจริง หรือพูดง่าย ๆ ก็คือ “ความจริงคืออะไร” ในระบบความรู้หลายแบบที่แตกต่างกันจะถือว่า “ความจริง” เป็นสิ่งที่ไม่เหมือนกันนะ การวิจัยเชิงปริมาณจะถือว่าความจริงต้องเป็นสิ่งที่วัดได้ อะไรที่วัดไม่ได้จะไม่ถือว่าเป็นจริง แต่การวิจัยเชิงคุณภาพนั้น เราไม่นับว่าการต้องวัดได้เท่านั้นที่จะเป็นความจริง เราไปสัมผัสมันได้ด้วยตัวมันเอง เป็นเรื่องราว เป็นเรื่องเล่า เราก็ถือว่ามันจริงได้โดยไม่ต้องไปวัดมัน ยกตัวอย่างเช่นความทุกข์ของคนที่เราไปคุยด้วยนั้น เขาเล่ามาแล้วเราเห็นว่าเขามีความทุกข์ หรือประกายตาของนางเล็ก ที่เขาเล่าว่าทุกวันนี้เขามีความสุข เขาได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนของเขาดี เมื่อเรารุ้กับเขา ประกายตาของเขาก็บอกได้ เราไม่ต้องไปวัดประกายตาของเขามี sparkling ก็มีดี เราสามารถสัมผัสได้ เพราะฉะนั้น ในแง่ของภาววิทยานี้มันต่างกัน ในทางวิทยาศาสตร์นี่เราจะถือว่าความจริงมีสสารและพลังงาน ในทางพุทธก็ถือว่าความจริงคือกฎแห่งกรรม ระบบความรู้แต่ละระบบจะถือว่ามีความจริงไม่เหมือนกัน ความจริงทางวิทยาศาสตร์มีแต่สสารและพลังงานเท่านั้น เราไปถามนักวิทยาศาสตร์ว่ามีจริงไหม เขาก็จะตอบว่ามีไม่มี ถ้ามี ...มีก็ต้องเป็นพลังงานชนิดหนึ่ง เขาจะตอบแบบนี้ เพราะว่าทุกอย่างจะมีอยู่จริงต้องลดทอนลงไปเหลือความเป็นจริงทางภาววิทยา ถ้าเป็นในทางภาววิทยาแล้วทางวิทยาศาสตร์จะถือว่าของที่มีอยู่จริงมีแค่ 2 อย่างเท่านั้นคือสสารและพลังงาน ซึ่งสามารถวัดได้

อันที่ 2 จักรวาลวิทยา (cosmology) ซึ่งเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่มีอยู่ เป็นเรื่องของโครงสร้างและความสัมพันธ์ อย่างเช่นจักรวาลวิทยาแบบวิทยาศาสตร์ก็ถือว่ามีความเชื่อ มีสุริยะจักรวาลอะไรต่างๆ เหล่านี้ เวลาเรียนหนังสือเราก็ถูกสอนจักรวาลวิทยาต่างๆ เหล่านี้มา

ส่วนอันที่ 3 คือญาณวิทยา (epistemology) คือการตรวจสอบและพิสูจน์ความจริง เราจะตรวจสอบความจริงได้อย่างไร

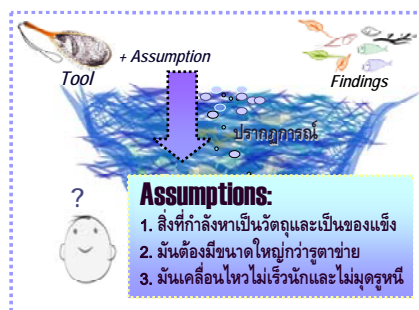
ทั้ง 3 ตัวนี้มันจะผูกพันกันหมด ถ้าภาววิทยานี้ ถือว่าของที่นับได้เท่านั้นจึงจะมีอยู่จริง ญาณวิทยาก็คือวิธีตรวจสอบว่ามีอยู่จริงหรือไม่ เช่นใช้วิธีการวัด ที่นี้เมื่อเราเรียนวิทยาศาสตร์มานี้ เราจะถูกปลูกฝัง 3 ตัวนี้ในกระบวนการเรียนรู้ของเราเลย ตอนเราเรียนวิทยาศาสตร์นี้จำกันได้ไหม ในตำราวิทยาศาสตร์เล่มแรก พอเปิดมาบทที่ 1 วิทยาศาสตร์คืออะไร... (เทปหมด)

ม้วนที่ 2 หน้า a

หมอโกมาตร (ต่อ) – พอเอามือมาจุ่ม มือหนึ่งรู้สึกร้อน อีกมือหนึ่งรู้สึกเย็น ครูก็จจะบอกว่าเห็นไหมนักเรียน ความรู้สึกของเราเชื่อถือไม่ได้ ถ้าจะวัดให้ถูกต้องก็ต้องใช้เทอร์มอมิเตอร์ อันนี้เขาสอนให้เราเข้าสู่โลกของการพิสูจน์ความจริงด้วยการวัด เขาต้องออกแบบแบบเรียนมาแบบนี้ เพราะว่าวิชาวิทยาศาสตร์ที่คุณจะเรียนต่อจากนี้ไปทั้งหมดนั้นจะวางอยู่บนพื้นฐานของการชั่ง ตวง วัด เวลาเราเรียนต่อไปเรื่อยๆ เราก็จะถูกฝึกให้ใช้มาตราต่างๆ ต้องชั่ง ตวง วัด เปลี่ยนปอนด์เป็นกิโลกรัมหรืออะไรต่างๆ ก็เพราะต้องการวัด อันนี้ก็คือญาณวิทยานะ คือเรื่องของการเชื่อว่าจะพิสูจน์ความจริงได้โดยอาศัยการวัด พอเราเรียนต่อไปจนถึง ป.6 ช่วงกลางเทอม ในบทที่ 6 จะเป็นเรื่องของวงจรรทางธรรมชาติของน้ำ พอถึงบทนี้เราก็ต้องนั่งท่องเพราะครูออกสอบบ่อย ต้องท่องว่าผิวโลกนั้นประกอบไปด้วยน้ำอยู่ 3 ใน 4 ส่วนของผิวโลกทั้งหมด พื้นน้ำเหล่านี้เมื่อถูกแสงแดดตกกระทบ ถูกลมพัด น้ำที่อยู่บนผิวโลกก็ระเหยกลายเป็นไอ เราเรียนกันแบบนี้ ครูก็ทดลองให้เราดู ให้เราเอามือจุ่มน้ำ แล้วเอาพัดลมมาเป่าดู สักพักมือข้างที่ถูกลมเป่าแห้งเร็วกว่ามือข้างที่ไม่ถูกลมเป่า ให้เห็นว่าเมื่อถูกลมพัดน้ำก็ระเหยได้ แล้วน้ำเมื่อระเหยไปก็กลายเป็นละอองน้ำ เมื่อไปปะทะกับความเย็นของชั้นบรรยากาศก็จับตัวกันเป็นก้อนเมฆ ครูก็ทดลองให้เราดูโดยเอาก้านมาตม มีไอน้ำขึ้นมา แล้วเอาแผ่นกระจกเย็นๆ มาอัง ก็จะกลายเป็นหยดน้ำ และเมื่อหยดน้ำก่อตัวเป็นก้อนเมฆอยู่ในอากาศ พอลมพัดมา ซึ่งลมก็เกิดจากการที่อากาศร้อนที่มีความหนาแน่นน้อยลอยขึ้นเบื้องบน อากาศที่เย็นกว่าก็จะพัดเข้ามาแทนที่ พอพัดมา ก้อนเมฆก็ถูกพัดไป ก้อนเมฆจะถูกเสียดสีกับชั้นบรรยากาศ อิเลคตรอนกับโปรตอนก็จะหลุดกระจัดกระจายไป กลายเป็นก้อน

เมฆบางก่อนมีประจุบวกบางก่อนมีประจุลบ ทำให้เกิดความต่างศักย์ขึ้น เมื่อเกิดความต่างศักย์ขึ้นถึงระดับหนึ่ง อิเล็กตรอนจากก้อนเมฆที่มีประจุลบก็วิ่งแหวกอากาศมาเพื่อที่จะมาหาประจุบวก ซึ่งจะเกิดเป็นประกายฟ้าแลบ ตามมาด้วยเสียงฟ้าร้อง เห็นใหม่ที่เราอธิบายธรรมชาติโดยอาศัยคุณสมบัติของสสารและพลังงาน สาเหตุที่เราเห็นแสงฟ้าแลบก่อนที่จะได้ยินเสียงฟ้าร้องก็เพราะว่าแสงจะเดินทางในอากาศได้เร็วกว่าเสียง นี่คือนี่ที่เราได้เรียนมา ทั้งหมดนี้คือจักรวาลวิทยาซึ่งก็คือความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งโดยมีเกณฑ์ของสสารและพลังงานกำกับอยู่ ที่นี้เรามาดูจักรวาลแบบพื้นบ้านบ้าง เขาก็จะอธิบายว่าฟ้าแลบ ฟ้าผ่า ฟ้าร้องมันเกิดจากนางเมขลาที่มีแก้วอยู่อันหนึ่ง ไร่ไปรามาเกิดแสงระยิบระยับ รามสุรก็ออกมาบ้าง อยากรจะได้แก้ว แต่ขอไปขอมาก็ไม่ให้เสียที ก็เลยขว้างขวาน ขวานก็แหวกอากาศไปปะทะเข้ากับโคนเขาไกรลาส เสียงดังสนั่นหวั่นไหว ไปทั้ง 3 ภพเลย ก่อให้เกิดเสียงฟ้าร้อง จักรวาลวิทยาทั้ง 2 แบบนี้ต่างกัน พื้นฐานก็ต่างกัน ภาววิทยาก็ต่างวิธีการที่จะเข้าถึงก็ต่าง ถ้าพูดถึงความแม่นยำนี้ แบบนี้ระเหยเป็นไอเนี่ยแม่นยำกว่าแน่เพราะมันพยากรณ์อากาศก็ได้ แต่ว่าในจักรวาลวิทยาแบบวิทยาศาสตร์นี่ สิ่งที่ยาไปคืออะไรทราบไหม สิ่งที่ยาไปคือความดี แต่เรื่องของเขาไกรลาสยังมีความดีอยู่ เพราะจักรวาลวิทยาแบบนี้มันมีภูมิสวรรค์ ภูมิของมนุษย์ แล้วก็มีการภูมิ ถ้าคุณทำดี ตายไปคุณก็ไปสวรรค์ ถ้าคุณทำชั่ว ตายไปคุณก็ตกนรก อันนี้เป็นจักรวาลวิทยาแบบพื้นบ้านนะ แต่ถ้าเป็นจักรวาลวิทยาแบบวิทยาศาสตร์ ไม่ว่าคุณจะทำดีหรือทำชั่ว ตายไปคุณก็ระเหยกลายเป็นไอน้ำเหมือนกันหมด เพราะฉะนั้น แต่ละระบบความคิดแต่ละระบบจักรวาลวิทยานี้ จะชี้นำมนุษย์ให้มีชีวิตอยู่ไม่เหมือนกัน

ที่เราจำเป็นต้องเข้าใจเรื่องนี้ก่อนเพราะฐานของกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพนี่อาศัยภาววิทยา, จักรวาลวิทยา และญาณวิทยาคนละชุดกับการวิจัยเชิงปริมาณ เมื่อใช้ฐานคิดต่างกันก็ถึงกันไม่รู้เรื่อง ถ้าเราจะทำงานวิจัยเชิงคุณภาพเราต้องยอมรับก่อนว่ามีมิติของชีวิตบางมิติที่เราจะต้องเข้าใจผ่านการวิจัยเชิงคุณภาพ แล้วคนที่ทำงานเฉพาะการวิจัยเชิงปริมาณจะไม่เข้าใจมัน ถ้าเรามีแรงเราก็พยายามอธิบาย ถ้าเราไม่มีแรงเราก็อย่าไปเถียงกับเขา เพราะมันเป็นระบบคิดคนละระบบกัน

ที่นี้เรามาดูกันว่ากระบวนการคิดของการวิจัยต่างๆ นี่เป็นอย่างไร โดยหลักพื้นฐานก็คือ สมมุติว่ามีชายคนหนึ่ง ไปยืนอยู่ริมบ่อน้ำแห่งหนึ่ง วันดีคืนดีสังเกตไปสังเกตมาก็เห็นมันมีฟองอากาศโผล่มา แกกนั้นก็ถึงว่ามันต้องมีอะไรสักอย่างอยู่ในบ่อน้ำนี้แน่ แกก็รีบวิ่งไปคว้าสวิงมาอันหนึ่งไปควานในบ่อน้ำ ควานไปควานมาก็ได้ของมาจำนวนหนึ่ง มีทั้งปลา กระป๋อง ไข่ไก่ กิ่งไม้ ทั้งหมดนี้ก็เป็นกระบวนการตอบคำถามของแก เพราะแกอยากรู้ว่าอะไรทำให้เกิดฟอง ถ้าเราจะเรียกกระบวนการนี้เป็นกระบวนการวิจัยก็พอจะได้ เพราะว่าที่เราเห็นอยู่นี่มันก็คือปรากฏการณ์ พอเห็นปรากฏการณ์ก็เกิดเป็นความสงสัยขึ้นมาว่านี่มันเกิดอะไรขึ้น เราก็ตั้งเป็นโจทย์วิจัยขึ้นมาว่า ...เอ... อะไรทำให้มันเกิดฟองอากาศนี้ขึ้นมา เราก้ไปคว้าเอาสวิงมาตัก ซึ่งสวิงนี้ก็เปรียบเสมือนเป็นเครื่องมือการวิจัย ส่วนสิ่งที่เรตักได้มากก็คือข้อค้นพบ ที่นี้ก็อาจจะเปรียบเทียบคล้ายๆ งานวิจัย แต่ถ้าเราทำวิจัยแบบนี้ก็จะเหมือนกับคนทำชีวิตข้างต้น คือพอเห็นปรากฏการณ์ก็ไปหาเครื่องมือทันที พอเห็นปรากฏการณ์ก็นึกถึงแบบสอบถาม อันนี้จะไม่ได้นะ เพราะเครื่องมือทุกชิ้นนี้ล้วนแต่มี assumption หรือฐานคิดของมันทั้งนั้น ถ้าจะยกตัวอย่างนะ ว่าเราใช้เครื่องมือนี้ (สวิง) เพราะอะไร assumption มันมีอยู่ว่าสิ่ง

ที่เรากำลังมองหาอยู่เป็นวัตถุและเป็นของแข็ง มันจะต้องมีขนาดใหญ่กว่ารูตาข่ายด้วย เราถึงตักมันเจอ อันที่ 3 คือมันต้องเคลื่อนไหวไม่เร็วและมันไม่หลุดลงรูด้วย คือมันมี assumption แบบนี้เราจึงไปหาเครื่องมือ แต่ว่าในกระบวนการวิจัยของเรานั้น ก่อนที่เราจะวิ่งไปหาเครื่องมือ เราต้องดูก่อนว่าธรรมชาติของความรู้ที่เราแสวงหา นั้นมันมีธรรมชาติอย่างไร

เช่นการวิจัยยานนี้มันมีธรรมชาติของความรู้แบบหนึ่ง ถ้าเราจะไปสัมภาษณ์มันก็จะไม่ได้ผลอย่างที่ยกตัวอย่างไปแล้ว หรือว่าคนที่มีความรู้มีภูมิปัญญา เราจะไปอาศัยสังเกตชีวิตของเขา ไม่ได้ไปนั่งสัมภาษณ์เขา ยกตัวอย่างเช่นกรณีหนึ่ง มีนักวิจัยไปศึกษาศาสนธรรมในหมู่บ้าน ไปถึงก็ไปพักอยู่กับนักพัฒนาชุมชนคนหนึ่ง ในหมู่บ้าน แกก็เอาแบบสอบถามไป พอตื่นเช้ามา ลุงที่เป็นผู้ใหญ่บ้านที่แกพักอยู่ด้วยก็พาแกไปหาผู้ที่แกจะสัมภาษณ์ได้ พอไปถึงแกก็นั่งสัมภาษณ์ ก็ถามว่า ...ลุง... เมตตาเป็นอย่างไร รู้จักเมตตาไหม ชาวบ้านอีสานก็ตอบว่าไม่รู้จักหรอก กรุณาเป็นอย่างไรก็ไม่รู้จัก แกก็เก็บข้อมูลไปอย่างนั้นจนถึงวันสุดท้าย จะออกจากบ้านแล้ว ก็เลยไปนั่งสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านที่แกไปพักด้วย แกก็ถาม ...พอผู้ใหญ่ รู้จักเมตตาไหม แปลว่าอะไรก็ไม่รู้ กรุณาไม่รู้ มุทิตาก็ไม่รู้ อุเบกขาก็ไม่รู้ นักพัฒนาที่นั่งสังเกตอยู่ก็ถามขึ้นมาว่า ...เดี๋ยวก่อน เอ็งวิจัยอะไรอยู่เนี่ย นักวิจัยก็ตอบว่าวิจัยศาสนธรรมในหมู่บ้าน ...อ้าว แล้วได้ผลว่าอย่างไร ...ก็ได้ผลว่าชาวบ้านไม่ค่อยมีศาสนธรรม ตอบอะไรก็ได้สักอย่าง นักพัฒนาถามว่า แล้วที่เอ็งมาอยู่บ้านเขาทุกวันนี้ เขาทำกับข้าวให้เอ็งกินตอนเช้านี้ เขาเมตตาเอ็งไหม แล้วเวลาเอ็งจะไปสัมภาษณ์ใครแกก็พาเอ็งไปสัมภาษณ์นี่เรียกว่ามีความกรุณาไหม เอ็งมานั่งถามจู้จี้กับเขาแล้วเขาก็ไม่ว่าอะไรเลยนี่เขามีอุเบกขาไหม เห็นตัวอย่างไหม เพราะฉะนั้นธรรมชาติของความรู้แบบก็ต้องใช้เครื่องมือบางอย่างนะ ทั้งหมดที่พูดมาเป็นพื้นฐานของความรู้เรื่อง... (เทปขาด ไม่มีเสียง) ...เริ่มต้นที่ตรงไหน... (เทปขาด ไม่มีเสียง) ...เข้าหากัน ปรีक्षाหรืออีกนัย... (เทปขาด ไม่มีเสียง) ...งานวิจัย แล้วในกลุ่มนี้พยายามหาข้อสรุปร่วมกันมา... (เทปขาด ไม่มีเสียง) ...แต่แต่ละคนลองคิดประเด็นก่อนนะ ใช้เวลาคิดประเด็นของตัวเองสัก 5 นาที ว่าที่เราไปเจอมาเรื่องแบบนี้ แล้วก็เอามาเสนอในกลุ่มแล้วถกเถียงกันดู เวลาถกเถียงกันให้สังเกตนะว่า เวลาเราคิดว่าประเด็นไหนมันน่าสนใจนั้น ทำไมเราถึงคิดว่ามันน่าสนใจ ลองให้เหตุผลระหว่างในกลุ่มดู อาศัยข้อมูลในพื้นที่ของเรา กลุ่มไหนว่างนอนก็ยื่นประชุมก็ได้... (ไม่มีเสียง) ...ลองถกกันดู... ได้ข้อสรุปแล้ว จะเดินดูตามกลุ่มว่าได้ข้ออะไร (เป็นเสียงจับกลุ่มคุยกัน แล้วก็ขาดหายไป) ...หมดเวลาแล้วครับ ได้หรือยัง

อ้าว พอก่อนนะครับ ได้หรือไม่ได้ก็หยุด แล้วฟังนะครับ ...จะเห็นได้ว่าเวลาที่เราลงไปในชุมชนแล้วเรามีเรื่องทำวิจัยนี้ เราคิดได้เยอะเลย ปัญหาคือว่าบางประเด็นนี้มันเหมาะสำหรับการทำวิจัย แต่บางประเด็นก็ไม่เหมาะ บางประเด็นก็เหมาะกับการวิจัยเชิงปริมาณ บางประเด็นก็เหมาะกับการวิจัยเชิงคุณภาพ ผมจะลองยกตัวอย่างดูนะ อย่างเช่นกลุ่มนี้บอกว่า ...อยากทราบว่าคุณชุมชนนี้มีความเครียดอยู่ในระดับไหน ...พอบอกว่า “ระดับไหน” นี้ ปริมาณมันขึ้นมาเลยใช่ไหม อันนี้แสดงว่าเป็นเชิงปริมาณนะ ซึ่งความจริงใจทแยงแบบนี้มันไม่ได้เป็นตัวประเด็นแล้วละ มันเป็นคำถามแล้ว ...เมื่อเราตั้งประเด็นนี้ ประเด็นนั้นๆ อาจจะเป็นเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพก็ได้ อย่างเช่นถ้าเราสนใจประเด็นเรื่องความเครียดในชุมชน เราสามารถแตกออกมาได้ อย่างถ้าเราสนใจว่ามีความเครียดระดับไหน ก็เป็นการวิจัยเชิงปริมาณไป หรือถ้าเราสนใจว่าลักษณะการจัดการกับความเครียดของชุมชนแห่งนี้ มันก็เป็นเชิงคุณภาพได้ อย่างถ้าเราอยากจะทำว่าถ้าชาวบ้านเครียดแล้วเขาไปทำอะไรกัน เขาเข้าคาราโอเกะหรือเปล่า เพราะฉะนั้น การตั้งประเด็นนี้ ก็สามารถตั้งเป็นประเด็นกว้างๆ ไว้ก่อนได้ แล้วถ้าแตกออกไปนี่จะเป็นคำถามวิจัยที่ละเอียดขึ้น

ส่วนตัวอย่างต่อไปก็กลุ่มนี้ บอกว่าสนใจเรื่องทุนทางสังคม แล้วทุนทางสังคมนี้มาจากไหนกัน มันอยู่ในชุมชนไหน เราเดินเข้าไปในชุมชนแล้วไปสะดุดทุนทางสังคมที่กองอยู่หรือเปล่า มันไม่ได้กองอยู่ใช่ไหม เป็น concept ที่มาจากที่ไหนสักแห่งที่เราไปเรียนรู้มา เป็นแนวคิดหรือทฤษฎีที่เรามีอยู่ แล้วพอเราเข้าไปแล้วเราก็กินเอาแนวคิดทฤษฎีมาปฏิสัมพันธ์กับสิ่งที่เราเจอในชุมชนแล้วเกิดเป็นประเด็นที่น่าสนใจขึ้นมา อันนี้ก็

เป็นลักษณะของการคิดประเด็นในแบบหนึ่ง ส่วนประเด็นอื่นๆ ก็อาจจะยกตัวอย่างเช่น ทำไมคนถึงไม่ไปโรงพยาบาลรัฐ ทำไมผู้สูงอายุจึงถูกทอดทิ้งจากลูกหลาน หรือสิ่งแวดล้อมกับการดำรงชีวิตในชุมชนคนพลัดถิ่น หรือกลุ่มที่ 1 เรื่องการศึกษาการอยู่อย่างของประชาชนในหมู่บ้านหนองกก ตัวอย่างนี้แสดงว่าเราคิดประเด็นขึ้นมาจากข้อมูลที่เราไปเจอในหมู่บ้าน ถ้าเราจะสรุปก็เหมือนกับเป็นรูปสามเหลี่ยมที่มีประเด็นอยู่ตรงยอดมุมสามเหลี่ยมด้านบน มุมซ้ายคือข้อมูลในหมู่บ้าน มุมขวาคือแนวคิดและทฤษฎี

สามเหลี่ยมนี้เราใช้ทำงานอยู่ตลอดเวลา อันนี้เป็นเรื่องที่จะขยายความต่อไป แต่สรุปเป็นเบื้องต้นไว้ก่อนว่า เวลาเราคิดประเด็นนี้ มันจะมีประเด็น มีข้อมูล และก็มีแนวคิดทฤษฎี สามอันนี้มันจะวิ่งไปวิ่งมา ถกกันไปถกกันมาแล้วเกิดเป็นความสนใจขึ้น ยกตัวอย่างในกรณีนี้ว่า ถ้าเข้าไปในชุมชนแล้ว แล้วเห็นว่าในชุมชนซึ่งแม้จะมาจากร้อยพ่อพันแม่ อพยพกระจัดกระจายมา แต่สามารถรวมตัวกันจนเป็นชุมชนเข้มแข็งได้ มีความไว้วางใจ มีการร่วมมือร่วมแรงกัน พอเห็นแบบนี้ข้อค้นพบหรือข้อมูลก็คือความร่วมมือร่วมแรงกัน สิ่งที่มีเป็นประเด็นได้เราก็ยังไม่รู้ แต่เดี๋ยวเราวิ่งไปหาแนวคิดเรื่องทุนทางสังคม เราก็เอาสองอันนี้ตั้งขึ้นมาเป็นประเด็น จากเรื่องความร่วมมือร่วมแรงกัน กลายมาเป็นประเด็นเรื่องทุนทางสังคม เพราะฉะนั้นสามเหลี่ยมตรงนี้มันจะวิ่งเพื่อหาประเด็นได้ ทีนี้ประเด็นที่เราได้มานั้นมันจะเป็นเรื่องอะไรก็แล้วแต่ อย่างของกลุ่มนี้เป็นเรื่อง “สิ่งแวดล้อมกับการดำรงชีวิตในชุมชนคนพลัดถิ่น” อันนี้ใช้ได้นะครับ ส่วนอันที่ 2 “ทำไมผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งจากลูกหลาน” อันนี้ใช้ได้ น่าสนใจ แล้วอันนี้ “การทรงเจ้าทำให้สุขภาพเป็นอย่างไร” ก็อาจจะเรียกว่า การทรงเจ้ากับเรื่องสุขภาพก็แล้วกัน เป็นประเด็นนะ เรื่องการทรงเจ้ากับเรื่องระบบสุขภาพ ส่วนอันนี้ก็ “การศึกษาเรื่องการอยู่อย่างของประชาชนในหมู่บ้านหนองกก” อันนี้คงเจอเรื่องอยู่อย่างมาเยอะ น่าสนใจนะ ใช้ได้ แล้วอันนี้เรื่อง “การจัดการคนกับชุมชนเข้มแข็ง” ...ก็เอาเป็นว่าเราสนใจเรื่องความเข้มแข็งของชุมชนก็แล้วกัน ส่วนอันนี้ก็เรื่อง “ความร่วมมือของชุมชนกับการจัดการกลไกด้านสาธารณสุข” ใช้ได้ น่าสนใจทั้งนั้น แล้วอันนี้ล่ะครับ “เรื่องผลกระทบการใช้สารเคมีในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม”

ทีนี้มาดูกันว่า โจทย์วิจัย 2-3 แบบที่เราชอบมากๆ ก็คือ “ปัจจัยกำหนด” ไซ้ใหม่ ...พอเราคิดขึ้นมาได้ นี้เราจะทำปัจจัยกำหนด ส่วนอันที่ 2 ก็คือเรื่องของผลกระทบ อันนี้เราจะคุ้นมากเลย การคิดประเด็นทำนองนี้มีจุดเด่นและจุดด้อยแตกต่างกันนะ แนวคิดเรื่องปัจจัยกำหนดกับเรื่องของผลกระทบนั้นมีแนวโน้มออกไปทางการหาเหตุและผล การหาเหตุว่าเหตุนี้ทำให้เกิดผลนี้หรือไม่ ในทางการวิจัยมักจะออกมาในรูปของการวิจัยเชิงปริมาณ แต่ก็ไม่ใช่เสมอไปนะ เพราะเราจะบอกว่าเหตุ a ทำให้เกิด b หรือไม่นั้น ต้องดูว่าเมื่อมันเกิด a แล้ว มันทำให้เกิดเหตุ b บ่อยขนาดไหน เมื่อถามว่าบ่อยขนาดไหน มันก็ต้องนับจำนวนครั้งว่ามันบ่อยหรือไม่บ่อย ก็มักจะกลายมาเป็นเชิงปริมาณ แต่ไม่จำเป็นเสมอไป ขึ้นอยู่กับว่าเราจะปรับประเด็นนี้ไปทางไหน อย่างเช่นเรื่องผลกระทบนี้ ถ้าหากเป็นการศึกษาในเชิงสำรวจ คือสำรวจว่ามันเป็นอย่างไร ก็สามารถทำในเชิงปริมาณได้ อันนี้ก็ประเด็นได้ ส่วนอันนี้คือเรื่องอะไรครับ “ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดูแลสุขภาพตัวเอง” อันนี้ก็ประเด็นได้ได้อยู่ในตัวของมันอยู่แล้ว ส่วนอันนี้ “ทำไมครอบครัวของยายจันทกับตาเหลี่ยมจึงจน” ส่วนอันที่ 2 “ทำไมถึงมีวัยรุ่นในชุมชนน้อย” ...อันนี้ก็ที่น่าสนใจเหมือนกัน “ทำไมชุมชนถึงมีผู้สูงอายุมาก” ...อันนี้ก็

อาจเป็นเพราะวัยรุ่นมีน้อยนั่นเอง “ทำไมชาวบ้านจึงเลี้ยงสุนัขทุกบ้านและบ้านละหลายตัวด้วย” น่าสนใจนะ ที่นี้สมมุติว่าเราตั้งประเด็นให้ดูดีขึ้นมากคือ “ชาวบ้านมีวิธีการอย่างไรถึงได้เลี้ยงสุนัขกันเยอะนัก” ...อย่างนี้น่าสนใจนะ ก็เอาข้อนี้แล้วกัน น่าสนใจ แล้วกลุ่มนั้นล่ะ “ทำไมคนทุกขัยากจึงไม่ได้รับการดูแลจากชุมชน” ... เราเจอคนทุกขัยากเยอะ หรือว่าเจอเป็นบางราย แต่เขาถูกชุมชนเขาทอดทิ้ง ก็อยากจะทำทำไมถึงเกิดอย่างนั้นขึ้น ทั้งหมดนี้เป็นประเด็นที่ใช้ได้เลย เพราะว่ามันไม่ใช่ประเด็นในเชิงปริมาณ ยกเว้นเรื่องความเครียดระดับไหนเท่านั้น เวลาเราตั้งประเด็นนี้ตั้งไม่ยาก เราตั้งประเด็นขึ้นมาได้ แล้วถ้าเราปรับให้เป็นโจทย์วิจัยที่ smart นั้นมันจะออกมาเป็นงานวิจัยที่ดี ชีวิตประจำวันของพวกเราทำงานในชุมชนทุกวัน ทุกวัน จะมีข้อสงสัย เยอะแยะที่เกิดขึ้นในหัวเรา แต่ข้อสงสัยทุกข้อไม่ใช่จะเป็นโจทย์วิจัยที่ดีเสมอไป ที่นี้เรามาดูว่า เวลาที่เราเริ่มทำการวิจัยนี้ ทุกครั้งที่เราเริ่ม เราเริ่มจากประเด็นวิจัยที่นั้น ไม่มีข้อยกเว้นเลย เราไปสนใจเรื่องอะไรขึ้นมา ถ้าหากมันจะเป็นผลต่อการวิจัยต่อไปได้ เราเริ่มต้นจากการมีประเด็น การมีประเด็นเกิดขึ้นจากการมีข้อมูลและการมีแนวคิด ทุกๆ เรื่องในนี้จะมีแนวคิดแฝงอยู่ อย่าง “การทรงเจ้ากับสุขภาพ” ก็มีแนวคิดว่า พฤติกรรมหรือแบบแผนทางประเพณีวัฒนธรรมย่อมจะมีผลกระทบต่อสุขภาพ เราต้องมีแนวคิดซ่อนอยู่เบื้องหลังเสมอ อย่างเรื่อง “ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งจากลูกหลาน” เราก็มีแนวคิดอยู่ว่าสุขภาพของผู้สูงอายุจะดีก็ต้องมีลูกหลานมาดูแลเป็นต้น เพราะฉะนั้นทุกเรื่องมันจะมีข้อมูลกับแนวคิดมาประกอบกัน เกิดเป็นประเด็นที่ดี ยิ่งมีแนวคิดดี ยิ่งได้ประเด็นดี ถ้าเราไม่เคยเรียนรู้เลยว่า เรื่องสุขภาพจะสัมพันธ์กับบทบาทชายหญิงในครอบครัว เราไม่มี concept เรื่องบทบาทชายหญิงเลย เราจะนึกประเด็นวิจัยเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชายหญิงในครอบครัวกับผลกระทบต่อสุขภาพ เราจะนึกประเด็นอย่างนี้ออกหรือไม่ เราจะนึกไม่ออกเพราะเราไม่มี concept เหล่านี้ ตรงนี้จะยากก่อนว่า การตั้งประเด็นการวิจัยของเราสัมพันธ์กับการค้นคว้า ยิ่งอ่านมาก ยิ่งศึกษามาก ยิ่งตั้งประเด็นได้ดี การวิจัยเชิงคุณภาพอาจเรียกได้ว่ายิงปืนนัดเดียวได้นกสองตัว เพราะฉะนั้นตรงนี้อาจขอสรุปก่อนว่าถ้าตั้งประเด็นแล้วยังดูไม่ดีก็ช่างมัน เพราะทุกคนเกิดมามีงานวิจัยชิ้นแรกที่น่าอับอายเสมอ พวกนักวิจัยที่ว้าวๆ นี้คุณลองไปขอดูงานวิจัยชิ้นแรกในชีวิตของเขาสิ มันน่าอายทั้งนั้นเพราะทำมาแบบไม่รู้เรื่อง อย่างผมนี้ทำงานวิจัยชิ้นหนึ่งคือ “สภาพความนิยมในการใช้ยาสมุนไพรในอำเภอชุมพวง” สมัยนั้นผมเป็นหมออยู่โรงพยาบาลชุมพวงครับ ทำวิจัยก็ไม่มีเป็น ปัจจุบันนี้ถ้าใครไปเอามาอ้างอิงนี้ผมอายนะ มันไม่ได้เรื่องได้ราวอะไร แต่ก็ยังอุตสาหามีคนเอาไปอ้างอิงนะ คงเพราะเห็นว่าหมอโกมาตรแกลสอนเรื่องนี้ แกลคงจะทำงานวิจัยได้ดี แต่มันเป็นงานวิจัยชิ้นแรก เพราะฉะนั้น ตัวประเด็นนี้เป็นจุดเริ่มต้น ที่นี้โจทย์ก็คือว่า ถัดจากประเด็นนี้เราจะทำงานอย่างไรต่อ... (เทพหมด)

ม้วนที่ 2 หน้า ๖

หมอโกมาตร (ต่อ) - ...จะเห็นด้วยมากหรือเห็นด้วยน้อยก็ไม่เป็นไร ทดลองทำเป็นแบบฝึกหัด มีหลักการง่ายๆ ว่าจะเดินเรื่องต่อจากประเด็นการวิจัยไปสู่การเป็นโครงการวิจัย ให้ใช้หลักการง่ายๆ คือหลักการ “แตกออกเป็น 3” ซึ่งหมายความว่าจากประเด็นการวิจัยนั้น ขั้นตอนต่อไปของการคิดคือการกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย เมื่อได้ประเด็นก็ต้องหาวัตถุประสงค์ว่าวัตถุประสงค์ของการศึกษาเรื่องนี้เราอยากจะทำอะไร ซึ่งวิธีการแตกวัตถุประสงค์ง่ายๆ ก็คือว่าประเด็นหลัก 1 ประเด็นนั้นแตกออกมาเป็น 3 วัตถุประสงค์ เช่น วัตถุประสงค์เรื่องนี้ต้องการศึกษาเพื่อเข้าใจ หนึ่ง สอง สาม ให้แตกเป็น 3 ที่ว่าทำไมต้องแตกเป็น 3 นั้นก็ไม่มีหลักอะไร มันเป็นข้อสมมุติเบื้องต้นก่อน คือแตกเป็น 3 กำลังดี แต่เอาเข้าจริงๆ แล้ว ประเด็นวิจัยบางประเด็นนี้ มันมีประเด็นที่น่าสนใจมากกว่า 3 ซึ่งก็ไม่มีไร แต่ถ้ามันน้อยกว่า 3 นี้ก็อาจจะน้อยไปหน่อย มันไม่ค่อยมีเหตุผลที่จะทำวิจัยสักเท่าไร ถ้าคิดไปคิดมาคิดไม่ออกเลย มีเหตุผลอยู่ข้อเดียวอยู่เรื่อย มันก็ไม่ค่อยมีน้ำหนักที่จะทำการวิจัย ถ้ามากกว่านั้นได้ก็ไม่มีไร แต่หลักใหญ่ๆ แล้วก็ประมาณ 3 ข้อจะกำลังดี เพราะฉะนั้นเดี่ยวเราทำงานต่อ แต่ว่าการแตกให้เป็น 3 แล้วไม่ได้หยุดแค่นั้น ให้เราดูว่าเมื่อเราแตกวัตถุประสงค์มาได้แล้ว

3 ข้อ เราต้องการศึกษาเพื่อเข้าใจ หนึ่ง สอง สาม ซึ่งการศึกษานี้เป็นไปเพื่อเข้าใจ ไม่ใช่ว่าต้องการศึกษาเรื่องนี้เพื่อแก้ปัญหาวัยรุ่น อย่างนี้ไม่ได้ เพราะการแก้ปัญหาวัยรุ่นนั้นเป็นวัตถุประสงค์ของโครงการปฏิบัติการ ไม่ใช่โครงการวิจัย ยกเว้นคุณจะทำวิจัยเชิงปฏิบัติการซึ่งก็ทำได้ แต่ในกรณีนี้เรายังไม่ทำให้ท่านะ เรายังถือว่าทำงานวิจัยเพื่อเข้าใจชุมชน เข้าใจปัญหา เข้าใจพฤติกรรมหรืออะไรก็แล้วแต่ เพราะฉะนั้นวัตถุประสงค์จะเป็นไปเพื่อเข้าใจอะไรต่างๆ ที่นี้ลองมาเปรียบเทียบดู เวลาเราคิดเรื่องกระบวนการวิจัยนี้ เราอาจจะคุ้นกับคอลัมน์ทางซ้าย ซึ่งก็คือการวิจัยเชิงปริมาณ การวิจัยเชิงปริมาณก็จะมีว่าคำถามวิจัยนี้คือ อะไร/ทำอะไร ยกตัวอย่างเช่นกลุ่มนี้ เขาสนใจเรื่อง “ความซุกของพม่าที่ชายากล้วยไม่ในหมู่บ้าน” คือเขาไปพบว่าพม่าเอากล้วยไม่ป่ามาขายในหมู่บ้านเยอะ เขาก็สนใจว่ามาบ่อยขนาดไหน ถ้าบ่อยขนาดไหนนี้เป็น อะไร/ทำอะไร ใช้ไหม ที่คำว่า “อะไร” อยู่ตรงนี้ก็เพราะว่าเราจะรู้ว่าอะไรเป็นอะไรนี่เราต้องหาคุณลักษณะของมัน แล้วเราไปวัดว่ามันมีคุณลักษณะนั้นไหม ถ้ามีก็สักก็เปอร์เซ็นต์ ซึ่งอันนี้ก็เชิงปริมาณแล้ว ส่วนเชิงคุณภาพนี่เป็น ทำไม่อย่างไร

สำหรับเรื่องการวิเคราะห์ก็ต่างกัน การวิจัยเชิงปริมาณใช้ข้อมูล ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพใช้อุปมา ซึ่งทั้ง 2 อันนี้อ่านหนังสือเท่าไรก็อ่านไม่เข้าใจ แต่จะอธิบายด้วยเรื่อง ซึ่งถ้าพวกเราทำความเข้าใจตรงนี้แล้วเมื่อไม่เข้าใจก็ให้ย้อนกลับมาหาเรื่องนี้ การวิเคราะห์เชิงอุปมานั้น ...ใครเคยอ่านเชอร์ล็อกโฮล์ม¹ บ้างไหม ครับ ...ไม่มีเลย ...อันใครเคยดูโคนัน² ไหม ช่อง 9 ตอนเช้าวันเสาร์ ตอน 9 โมงเช้า โคนันนี่เป็นนักสืบ ซึ่งการคิดแบบนักสืบนี่เป็นการคิดแบบอุปมาทั้งสิ้นเลย ยกตัวอย่างเช่นมีคนๆ หนึ่งเข้ามาที่สำนักงานของเชอร์ล็อกโฮล์ม แล้วตะโกนโหวกเหวกโวยวายเป็นภาษาต่างถิ่น แล้วมีคนอีก 2 คนลากตัวเขาไปเลย ซึ่งคนๆ นี้ก็ทำหมวกตกอยู่ในสำนักงาน เชอร์ล็อกโฮล์มก็หยิบหมวกนั้นขึ้นมาดู พอได้ดูก็รู้เลยว่าคนนั้นถนัดมือซ้าย ซึ่งการคิดแบบนี้เป็นวิธีการอุปมา เพราะเชอร์ล็อกโฮล์มเขาเอาหมวกมาดู เมื่อดูแล้วก็พบว่าปีกหมวกข้างซ้ายนี้มันลู่ลงต่ำ ซึ่งธรรมดาเราจะต้องใช้มือข้างที่ถนัดมากระชับหมวก เพราะฉะนั้นเชอร์ล็อกโฮล์มเขาเห็นหรือไม่ว่าคนนั้นถนัดซ้าย เขาไม่เห็น ...เขาอนุมานจากข้อมูลชิ้นที่ 1 ผ่านทฤษฎี ไปสู่ข้อสรุปชิ้นที่ 2 นี่คือการอุปมา

ในชีวิตประจำวันเราก็ใช้การอุปมาเหมือนกัน เช่นเรามาถึงสำนักงานของเรา ประตูสำนักงานเปิดอยู่ ไฟข้างในเปิดอยู่ เราไม่เห็นคนอยู่ข้างใน แต่เราก็อนุมานได้ว่ามีคนอยู่ เพราะเรามีทฤษฎีอยู่ว่าคนจะเข้าไปในสำนักงานย่อมต้องเปิดประตู อันนี้เป็นทฤษฎีใช้ไหม หรืออาจจะเปิดหรือปิดแล้วค่อยไปเปิดไฟ หรืออะไรก็แล้วแต่ เชอร์ล็อกโฮล์มก็เหมือนกันครับ เพราะฉะนั้นการอนุมานนี้ มันจะเป็นการอนุมานจากข้อเท็จจริงข้อที่ 1 ผ่านทฤษฎีไปสู่ข้อเท็จจริงข้อที่ 2 ในกรณีของเชอร์ล็อกโฮล์มนี้ ถ้าหากทฤษฎีผิดนี้การอนุมานจะผิดเลยนะ ยกตัวอย่างเช่น ถ้าเขาเจอหมวกใบหนึ่ง ลู่ข้างซ้ายแล้วบอกว่าคนในนี้ต้องถนัดซ้ายแน่ อันนี้มาจากทฤษฎีที่ว่ามนุษย์ย่อมใช้มือข้างถนัดของตนเองในการกระชับหมวก แต่ถ้าหากเชอร์ล็อกโฮล์มไปอยู่ในเมืองแห่งหนึ่ง ซึ่งเมืองนี้แปลกมาก คือพอคนตื่นมาตอนเช้านี้ จะหยิบหมวกมาแล้วเดินมาให้เพื่อน

¹ เชอร์ล็อก โฮล์ม (Sherlock Holmes) เป็นชื่อของตัวละครเอกในนวนิยายสืบสวนชุด เชอร์ล็อก โฮล์ม ซึ่งเป็นผลงานชิ้นเอกของ เซอร์ อาร์เธอร์ โคนัน ดอยล์ (Sir Arthur Ignatius Conan Doyle, 1859-1930) นักเขียนชาวอังกฤษ นวนิยายสืบสวนชุด เชอร์ล็อกโฮล์ม เริ่มตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1887 ในชื่อ A Study in Scarlet ในหนังสือ Beeton's Christmas Annual และได้ตีพิมพ์จำหน่ายต่างหากอีกหลายครั้ง หลังจากนั้นดอยล์ได้แต่งนวนิยายและเรื่องสั้นชุด เชอร์ล็อก โฮล์ม ขึ้นอีกนับสิบเรื่อง

จุดเด่นของ เชอร์ล็อก โฮล์ม คือการใช้ “ตรรกะ” ในการสันนิษฐานและคลี่คลายคดีต่างๆ งานชุด เชอร์ล็อก โฮล์ม นี้ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยอยู่หลายสำนวน โดยคนแรก (และน่าจะเป็นคนเดียวที่แปลได้ครบชุด) คือ อ.สายสุวรรณ (อัมพร สายสุวรรณ) ได้เริ่มแปลเรื่องชุดนี้เป็นภาษาไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2494

² ยอดนักสืบจิ๋วโคนัน เป็นผลงานการ์ตูนของ อาโอยามา โทชิ โดยตัวเอกเป็นเด็กอายุ 7 ปีที่ชื่อโคนัน (เดิมเขาเป็นเด็กหนุ่มอายุ 17 ปี ชื่อ กุโด ชิโนอิจิ แต่ถูกกรอกสารเคมีจนกลายเป็นเด็ก) โคนันคอยคลี่คลายคดีต่างๆ ให้ทางตำรวจญี่ปุ่นมากมาย ชื่อ “โคนัน” ของตัวละครเอกได้นำมาจากชื่อของ เซอร์ อาร์เธอร์ “โคนัน” ดอยล์ ผู้แต่ง เชอร์ล็อก โฮล์ม

บ้านใส่ให้ ให้เพื่อนบ้านเป็นคนตีหมวกให้ ทฤษฎีการอนุมานจะผิดเลยใช่ไหม เพราะอ่านเหตุการณ์นี้ผ่านทฤษฎีอันหนึ่ง พอทฤษฎีนั้นผิด ก็จะอ่านผิดเลย

ในชีวิตของคนทำงานสุขภาพนี่ก็ต้องใช้การอนุมานเยอะนะ เพราะหลายเรื่องเราไม่รู้โดยตรงไม่ได้ ต้องใช้การอนุมาน เช่นการรู้สถานะทางสุขภาพของประชาชนไทยนี้รู้ได้ไหม ...รู้ไม่ได้ เพราะไม่รู้จะไปวัดตรงไหน แต่เราอาจอนุมานได้จากสาเหตุการตายและสาเหตุการป่วย 10 อันดับแรก อันนี้เป็นการอนุมานจากตัวชี้วัดบางประการ แนวคิดเกี่ยวกับตัวชี้วัดทั้งหมดจึงเป็นการอนุมานทั้งสิ้น อนุมานว่าเมื่อคุณทำ family folder ให้ชาวบ้านได้ทุกหลังคาเรือนแล้ว คุณจะให้บริการชาวบ้านได้ดี เขาอนุมานแบบนี้เขาจึงให้พวกคุณมาทำ family folder กันทุกคนครบถ้วน แล้วความจริงมันเป็นแบบนี้ใหม่ ...ทฤษฎีมันผิดครับ เพราะว่าการทำ family folder ไม่ได้เป็นหลักประกันของการดูแลผู้ป่วยได้ดีเลยเพราะเราเห็นแต่กระดาษ เราไม่เคยไปคุยกับชาวบ้านเลย สมมุติว่าอย่างนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น แนวคิดเรื่องตัวชี้วัดมาจากการอนุมานทั้งสิ้น แล้วตัวชี้วัดจะมีความหมายอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับว่าตัวทฤษฎีเป็นเช่นไร ผมเคยไปคุยเรื่องงานวิจัยกับอาจารย์ที่จุฬาลงกรณ์ท่านหนึ่ง เขาบอกว่าเขาไปศึกษาเรื่องแผนงานโครงการประเมินผลงานของกระทรวงสาธารณสุข ปรากฏว่าเขาไปค้นพบว่าโครงการ 1 โครงการมีการเปลี่ยนผู้รับผิดชอบบ่อยมาก เพราะฉะนั้นเขาบอกว่ามันล้มเหลวเพราะมันเปลี่ยนผู้รับผิดชอบบ่อย สาเหตุที่มันล้มเหลวเพราะผู้บริหารไม่ให้ความสนใจเรื่องนี้ ทีนี้ตัวชี้วัดก็คือเปลี่ยนผู้บริหารโครงการบ่อย ดีความว่าเพราะไม่มีคนสนใจ ซึ่งอาจจะถูกหรืออาจจะผิดนะ เพราะว่ามีการเปลี่ยนผู้บริหารโครงการบ่อยอาจแปลได้อีกว่า ก็เพราะสนใจไง คนนี้ทำไม่ดีก็เลยหาคนอื่นมา ถ้ายังไม่ดีก็หาคนอื่นมาอีก จะคิดอย่างนี้ก็ได้ใช่ไหม เพราะฉะนั้น ตัวชี้วัดมีความหมายอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับว่าทฤษฎีนั้นมันเป็นอย่างไร การคิดอย่างนี้ทั้งหมดเป็นการอนุมาน ส่วนการอุปมานั้นหมายความว่าลงไปคลุกเลยครับ คลุกแล้วดู ดูจนเห็นแบบแผนต่างๆ ทำความเข้าใจแล้วอธิบายมันได้ ไม่ต้องอาศัยทฤษฎีมากมาย ลงไปคลุกเลย ซึ่งงานวิจัยเชิงคุณภาพก็จะใช้วิธีนี้ ส่วนเรื่องการ sample นี้ การวิจัยเชิงปริมาณเน้นการเป็นตัวแทน ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพเน้นการมีข้อมูลดีครับ ข้อมูล 1 case ก็นำมาทำงานวิจัยได้ครับถ้ามีข้อมูลดี ไม่จำเป็นต้องเป็นตัวแทน จะ 1 หมู่บ้านหรือ 1 ครอบครัวก็ได้ ถ้าเราวิเคราะห์แล้วมีข้อมูลลึกพอ ถ้าหากมีคนถามว่า แค่ case เดียวจะมีประโยชน์อะไร ก็อาจจะถามกลับได้ว่า ถ้า case เดียวไม่มีประโยชน์ งั้นการอ่านประวัติของมหาตมะ คานธี³ ก็ไม่มีประโยชน์เช่นกัน เพราะประวัติมหาตมะ คานธีเพียงคนเดียวนี้ เวลาเราอ่านเราจะรู้หมดเลยนะ ว่าจักรวรรดินิยมอังกฤษทำอะไรกับอินเดียบ้าง อินเดียในยุคนั้นคิดอะไรอย่างไร เพียงแค่อ่านหนึ่งคนเท่านั้น หรือถ้าอย่างนั้นพุทธประวัติก็ไม่มีประโยชน์ ไม่ต้องไปศึกษาพุทธประวัติ เพราะว่าพระพุทธเจ้าก็ไม่ได้เป็นตัวแทนของคนโดยทั่วไปใช่ไหม พันกว่าปีถึงจะกำเนิดมาองค์หนึ่ง ไม่ได้เป็นค่าเฉลี่ยของประชาชนไทย เพราะฉะนั้นในแง่ที่เราเน้นเรื่องการมีข้อมูลดี สำหรับเรื่องเครื่องมือนั้น การวิจัยเชิงปริมาณใช้เครื่องวัด ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพใช้ตัวนักวิจัยลงไปดูเลย เมื่อตัวนักวิจัยลงไปมันก็จะหลากหลาย บางคนบอกว่าส่งนักวิจัย 10 คนลงไปประชุมคนเดียวกัน ทำงานวิจัยเชิงคุณภาพทำไมเขียนออกมาไม่เหมือนกัน ...มันก็ต้องไม่เหมือนกันอยู่แล้ว ถ้ามันเขียนเหมือนกันนี้ แสดงว่าลอกกันมา เพราะการวิจัยเชิงคุณภาพนี่เป็นการแสวงหามุมมองใหม่ๆ อธิบายปรากฏการณ์ใหม่ๆ อย่างสมมุติถ้าจะเปรียบเทียบง่าย ๆ นะ ลองเอาศิลปินมา 50 คนไปยืนที่หน้าตึกในแองกาลา⁴ นักวาด 50 คนนี้วาดภาพออกมาเป็นผลงานทางศิลปะ 50 ชิ้น ทั้ง 50 ชิ้นนี้จะเหมือนกันหรือไม่ ...ไม่เหมือนนะ ถ้าหากว่ามันเหมือนกันเมื่อไร อารยะธรรมของมนุษย์จะถึงจุดจบ

³ มหาตมะ คานธี (Mahatma Gandhi, 1869-1948) ชาวอินเดียซึ่งเป็นผู้ผู้นำในการต่อสู้เรียกร้องเอกราชจากอังกฤษด้วยหลักสันติวิธีและไม่ใช้ความรุนแรง

⁴ หน้าตึกในแองกาลา เป็นหน้าตึกที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก อยู่ในประเทศอเมริกา

	เชิงปริมาณ	เชิงคุณภาพ
คำถาม	อะไร/เท่าไร	ทำไม/อย่างไร
วิธีวิเคราะห์	อุปมา	อุปมา
SAMPLE	ตัวแทน	มีข้อมูล
เครื่องมือ	เครื่องวัด	ตัวนักวิจัย
ข้อมูล	ตัวเลข	เรื่องราว
จุดเด่น	พิสูจน์กฤษฎี	สร้างกฤษฎี

การวิจัยเชิงคุณภาพนี้คล้ายคลึงกับศิลปะมากกว่าศาสตร์ที่มันตายตัว เราลงไปศึกษาเพื่อตั้งเอามิติซ่อนเร้นบางอย่างออกมาให้เห็น เพราะฉะนั้นแต่ละคนย่อมมองไม่เหมือนกัน การมองไม่เหมือนกันทำให้เรามองเห็นแง่มุมต่างๆ หลากหลายขึ้น เพราะฉะนั้นเราไม่ต้องหวังครับว่าเราทำแบบนี้จะถูกหรือผิด มันเหมือนกับการวาดรูป ไม่มีถูกไม่มีผิด มาถึงเรื่องข้อมูล เชิงปริมาณจะเป็นตัวเลข แต่ของเราจะเป็นเรื่องราว ส่วนเรื่องจุดเด่นนั้นเชิงปริมาณจะเป็นการพิสูจน์ทฤษฎี แต่จุดเด่นของเราจะเป็นการสร้างทฤษฎี ซึ่งการสร้างทฤษฎีแปลว่าให้คำอธิบายครับ เพราะฉะนั้นในแง่ที่เราจำแนกคำถามการวิจัยออกเป็น 4 ข้อ ข้อแรกก็คือจำนวน การกระจาย และความถี่ อย่างเช่นความชุกหรือระดับ อย่างเรื่องระดับความเครียดนั้นถือว่าอยู่ในกลุ่มที่ 1 แต่ถ้าหากว่าเป็นข้อต่อมาเรื่องของโครงสร้าง กฎเกณฑ์ต่างๆ เช่น กฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ของปัจจัยนี้กับปัจจัยนี้ อันนี้ถ้าเป็นสมการนี้ถือว่าเป็นเชิงปริมาณเลย แต่ถ้ามันเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะของคำอธิบาย อย่างเช่นอธิบายความสัมพันธ์ของฟ้าร้องฟ้าผ่าอย่างที่ว่าเมื่อครู่ ก็อาจจะเป็นเรื่องเล่าได้ เพราะฉะนั้นมันก้ำกึ่ง อันที่สามหนักมาทางการวิจัยเชิงคุณภาพแล้ว คือเรื่องความหมายและคุณค่า อย่างเช่นเราพูดถึงเรื่องผู้สูงอายุถูกลูกหลานทอดทิ้ง ก็ต้องเข้าไปศึกษาว่าชุมชนนี้ให้ความหมายต่อการเป็นผู้สูงอายุอย่างไร ก็เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแล้ว ส่วนอันสุดท้าย เป็นเรื่องของวิธีคิดและการตัดสินใจ process ต่างๆ ของการตัดสินใจ กระบวนการคิด หรือแนวคิดทฤษฎีที่ชาวบ้านใช้อธิบาย ยกตัวอย่างเช่น การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านหรือเรื่องการทำไร่ทำสวนว่าเขามีวิธีคิดอย่างไร อันนี้เชิงปริมาณตอบอะไรเราไม่ได้ ต้องใช้เชิงคุณภาพ ที่นี้โจทย์จากนี้ไป จากประเด็นวิจัย 1 ประเด็นของเราเนะ ให้ในกลุ่มช่วยกันคิด ให้เปิดไปที่แบบฟอร์ม c5/2 แล้วให้พวกเราในกลุ่มช่วยกันทำ โดยเอาประเด็นที่ตกลงกันได้เมื่อสักครู่ เน้นหนักในประเด็นหัวข้อที่ 3 กับหัวข้อที่ 4 นะครับ หัวข้อที่ 3 คือวัตถุประสงค์ ส่วนหัวข้อที่ 4 คือคำถามวิจัย ซึ่งสองอันนี้เป็นแกนของการพัฒนาประเด็นไปสู่การทำวิจัย ให้ในกลุ่มตกลงกันว่า เรื่องที่เลือกกันมาได้เนะ เรามีวัตถุประสงค์ 3 ข้ออะไร แล้ววัตถุประสงค์แต่ละข้อเนะ ลองแตกออกมาเป็นคำถามวิจัย ข้อละ 3 ข้อเหมือนกัน วัตถุประสงค์ 1 ข้อแตกออกมาเป็นคำถามวิจัย 3 ข้อ ทั้งหมดเราจะได้ 9 ข้อเนะ เป็นตัวอย่าง เข้าใจไหมครับ ใช้หลักแตกเป็น 3 อย่างเดียวเลย ลองดูนะครับ ถ้าหากมีข้อสงสัยก็ให้ยกมือ จะไปอธิบายครับ ...เรื่องนั้นๆ ประเด็นที่เราตั้งขึ้น เราอยากรู้อะไร 3 ข้อ

(หยุดพูดไปพักหนึ่งเพื่อให้ผู้ร่วมสัมมนาได้ได้เขียน)

มีข้อเสนอแนะประการหนึ่ง อย่าเพิ่งไปทะเลาะกันเรื่องชื่อโครงการนะ ชื่อโครงการวิจัยนี้จะมาสุดท้ายครับ จำไว้ว่าเวลาทำโครงการวิจัย ชื่อโครงการจะมาสุดท้าย ถึงแม้ว่ามันจะอยู่ตรงหัวกระดาษก็ตาม

(เทปขาดไปพักหนึ่ง)

...มีลักษณะ creative ซึ่งอาจจะไม่ original ก็ได้ เพราะเราอาจจะยืมการแบ่งจากลักษณะเรื่องอื่นมาแต่ไม่เคยมีการประยุกต์ใช้ แต่ไม่เคยมีการประยุกต์ใช้การแบ่งแบบนั้นในเรื่องลักษณะอย่างนั้น ในเรื่องที่เรากำลังทำ เราก็ยืมมาใช้ก็เกิด creative ใช่มั้ย

อันที่ 3 คือการแบ่งแบบมี impact ครับ พอเราแจกมาเราก็รู้เลยว่าศึกษาเรื่องนี้แล้วมันจะมีผลในการเอาไปทำงาน เอาไปใช้ประโยชน์ หรือในการเอาไปคิดเอาไปตัดสินใจได้ใหม่ๆ ทั้งหมด 3 ข้อเนะ เพราะฉะนั้น

การแบ่งแบบครอบคลุมนี้ อาจจะไม่มีความ originality ก็ได้ อาจจะไม่มีความ creativity ก็ได้ อาจจะไม่มีความ impact ก็ได้ อย่างไรก็ตาม ในกรณีนี้ การแบ่ง 3 ข้อเป็น ป้องกัน รักษา และฟื้นฟูนี้ มันมีความ originality ใหม่ ไม่มี ความ creativity ใหม่ ก็ไม่มี แต่มีความ impact ใหม่ มีนะ เพราะอะไร ...เพราะมันเอาไปใช้ประโยชน์ได้ เพราะฉะนั้นเกณฑ์ข้อใดข้อหนึ่งมันก็มีประโยชน์ทั้งนั้น แต่ถ้าได้ 3 ข้อเลยยิ่งดี

เรามาดูต่อไปในข้อวัตถุประสงค์นะ “ชาวบ้านวังมะเตือเลือกการรักษาอย่างไรเมื่อเป็นเบาหวาน (DM)” ซึ่งก่อนหน้าที่จะได้ประเด็นนี้เขาสนใจจะศึกษาเรื่อง “การเลือกการรักษาของชาวบ้านเมื่อยามเจ็บป่วย” ซึ่งโจทย์ที่ตั้งแบบนี้มันใหญ่มาก เพราะการเจ็บป่วยมันก็มีตั้งแต่เป็นหวัดยันเป็นมะเร็ง ...มันเยอะมาก ลักษณะการตั้งประเด็นที่กว้างและครอบคลุมมากแบบนี้จะทำให้วิจัยยากมาก เพราะตัวแปร ...เรียกในภาษาของการวิจัยเชิงปริมาณก็คือตัวแปร ...ตัวแปรมันเยอะ ที่นี่พอเป็นแบบนี้มันคุ้มกันไปคุ้มกันมาก็ไม่จบ เพราะประเด็นมันใหญ่เกินไป พอแตก objective มันก็เยอะเต็มไปหมด ถ้าเราเจออาการแตก objective เท่าไรก็ไม่พอใจสักที ไม่ครอบคลุมสักที ยิ่งแตกก็ยิ่งได้เยอะ แสดงว่าประเด็นกว้างไปแล้วครับ เพราะฉะนั้นกลุ่มนี้พอได้ประเด็นกว้างไป คุยไปคุยมาปรับลงมาเหลือ DM พอเป็น DM ก็คิดง่ายขึ้นเยอะนะ โดยเขาแตกวัตถุประสงค์ออกมาว่า 1 ศึกษาพฤติกรรมการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้ป่วยเบาหวาน ส่วนข้อที่ 2 ก็เพื่อศึกษาพฤติกรรมการดูแลตนเอง คือชีวิตประจำวันเขาทำอะไรบ้างก็ไปดู แล้วสำหรับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเจ็บป่วยก็ดูว่าเขาดูแลตัวเองอย่างไร ส่วนข้อที่ 3 ก็คือเพื่อศึกษาการแสวงหารูปแบบการรักษาพยาบาลของผู้ป่วย หมายความว่า นอกจากดูแลตัวเองแล้ว ในส่วนที่นอกเหนือจากนั้นก็ไปดูเรื่องของการแสวงหารักษาจากที่อื่น อย่างนี้ดีนะ ครอบคลุม แล้วก็เห็นประเด็น เอาไปใช้ประโยชน์ได้

ส่วนกลุ่มนี้เป็นการศึกษาเรื่อง “ทำไมคนทุกข์ยากจึงไม่ได้รับการดูแลจากชุมชน” เรื่องการตั้งประเด็นนี้จะตั้งเป็นคำถามก็ได้ หรือจะไม่เป็นคำถามก็ได้ ความจริงตรงนี้ถ้าเราทอนไว้ไม่ให้เป็นการตั้งคำถามนี้ เราก็อาจบอกว่าเป็นการศึกษาเรื่อง “ความทุกข์ยากกับบทบาทของชุมชนในการดูแล” เรื่องคำพูดนี้เอาไปปรับกันได้ กลุ่มนี้แตกวัตถุประสงค์ออกมาเป็น 1 ศึกษามุมมองของชุมชนที่มีต่อความทุกข์ยาก อันนี้ creative นะ มีความรู้สึกที่เมื่อเราจะเข้าใจว่าทำไมชุมชนจึงไม่เหลียวแลคนทุกข์ยาก ชุมชนคงจะต้องมีมุมมองบางอย่างที่ทำให้เขาเหลียวแลหรือไม่เหลียวแล ลักษณะอย่างนี้พอตั้งเป็นวัตถุประสงค์ก็รู้สึกว่ามันเข้าท่า ที่มันเข้าท่าเพราะมีการหามุมมองบางประการในการคิดให้มันแตกต่างจากที่เราเคยคิด เมื่อครู่ผมได้เปรียบเทียบว่าเวลาเราทำงานวิจัยเชิงคุณภาพที่มันเหมือนกับเป็นนักวาดใช้ใหม่ เหมือนศิลปินที่ไปยืนอยู่หน้าหน้าต่างในแองกาลา แล้ววาดออกมาอย่างสวยงามเป็นแบบฉบับของตัวเอง งานศิลปะชิ้นนั้นก็จะมีคุณค่ามาก แต่ถ้าหากเราไปเขียนงานศิลปะแล้วมันมีรูปแบบซ้ำเดิมไปเรื่อยๆ นี่มันจะไม่น่าสนใจนะ เปรียบเทียบเหมือนกับเราวาดรูปตอนสมัยเป็นเด็ก ๆ ที่ครูให้เราวาดภาพวิว แล้วเราวาดอย่างไร ก็เป็นภูเขา 2 ลูก มีพระอาทิตย์อยู่กลาง มีต้นมะพร้าวอยู่ทางซ้าย มีเรือใบลำหนึ่ง แล้วข้างบนมีนก 3 ตัวบินอยู่ อันนี้ตายตัว สำเร็จรูปเลย งานวิจัยที่มันเหมือนกับศิลปะ ถ้าคุณคิดแล้ว แล้ววาดวิวออกมามันดูงดงาม อย่างวัตถุประสงค์ที่ตั้งมาที่ชวนให้อ่านแล้ว เพราะเป็นงานที่ดึงดูด มี creative มี original แบบนี้ มันจะไม่เหมือนการวาดรูปวิวนะ

ส่วนข้อที่ 2 ก็คือศึกษาสาเหตุการเกิดความทุกข์ยากของคนทุกข์ยากในชุมชน คือเดิมเขาเขียนอย่างนี้ แต่พอเขียนไปเขียนมา แล้วได้ฟังบอกว่าเวลาเราพูดถึงเรื่องสาเหตุมัน มันเป็นการวิจัยในเชิงเหตุและผล มันบ่งชี้ไปในทางปริมาณมากไปสักหน่อย ก็เลยคิดว่าน่าจะหาคำอื่นอย่างไรบ้าง หาไปหากมาก็ได้คำว่า “ศึกษากระบวนการการเกิดความทุกข์ยาก” ...น่าสนใจนะ เพราะพอเป็นกระบวนการมันก็เหมือนกับมี process ต่าง ๆ หลายอย่างมาก มันอาจจะไม่เป็นเหตุเป็นผลโดยตรงก็ได้ แต่มีปัจจัยที่มาส่งผลต่อกันหลายแบบหลายลักษณะ

ข้อที่ 3 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับคนทุกข์ยาก ก็คือกลับไปหาข้างบนว่าทำไมชุมชนจึงไม่เหลียวแลคนทุกข์ยาก ก็เลยมาตอบโจทย์ว่าความสัมพันธ์ของชุมชนกับครอบครัวคนทุกข์ยากเป็นอย่างไร นี่ก็มีเหตุผลนะ ทั้ง 3 ข้อ

กลุ่มต่อไป “ศึกษาความต้องการและการสนับสนุนช่วยเหลือผู้พิการในหมู่ 6 บ้านน้ำโจน” หัวข้อแบบนี้ดีนะ เพราะหัวข้อแบบนี้มีความเฉพาะเจาะจง เวลาเราตั้งหัวข้อควรจะมีเฉพาะเจาะจงแบบนี้ ไม่ใช่ over claim คือกว้างเกินไปนะ อย่างเช่นศึกษาพฤติกรรมกรมการบริโภคน้ำอัดลมของเด็กวัยรุ่นไทย พอเปิดเข้าไปข้างในก็เห็นว่าศึกษาแค่ 1 หมู่บ้าน อันนี้เรียกว่า over claim เพราะฉะนั้น ถ้าเป็นอย่างนี้เราก็ใส่ตัว colon (:) ที่เป็นจุดสองจุดว่าเป็นกรณีศึกษาของหมู่บ้านนั้นๆ อย่างนี้ก็พอได้ แต่ของกลุ่มนี้ก็ถือว่าชัดเจนดีแล้ว ส่วนวัตถุประสงค์ก็แตกออกเป็น 3 ข้อ คือข้อ 1 ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำรงชีวิตของผู้พิการ อันที่ 2 ศึกษาการได้รับความช่วยเหลือและสวัสดิการทางสังคมของผู้พิการ และอันที่ 3 ศึกษาความต้องการของผู้พิการ อันนี้ก็พอใช้ได้นะ แต่ข้อ 3 นี้จะมีลักษณะของการกินความกว้างจนเกือบจะเท่าคำถามของการวิจัย ซึ่งการแบ่ง หนึ่ง สอง สาม นั้น ถ้าจะแบ่งให้ดีก็อย่าให้ข้อใดข้อหนึ่งกินเนื้อความของการวิจัยนี้ทั้งหมด แต่อันนี้ก็ไม่ได้ถึงกับกินความหมดนะ เพราะหัวข้อของเขามีเรื่องของการสนับสนุนช่วยเหลือด้วย แต่อันนี้แจกออกมาแค่เรื่องของความ ต้องการ ที่นี้พอมันแตกเป็นคำถามนี้ อย่างอันที่ 1 ปัญหาและอุปสรรคในการดำรงชีวิต ข้อนี้เมื่อครูในกลุ่มเขาคูกันแล้วระดมมาได้ เพราะเดิมทีเดี่ยวเขาเขียนไว้ว่า “ศึกษาการได้รับความช่วยเหลือสวัสดิการของสังคมจากภาครัฐและภาคเอกชน” พอเขียนแบบนี้ก็อาจจะคิดได้ว่ามันมากไปสำหรับวัตถุประสงค์ เขาก็เลยตกลงมาเป็นข้อ 2 กลายเป็นว่าในข้อ 2 เป็นการศึกษาการได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐว่าเป็นอย่างไร จากภาคเอกชนเป็นอย่างไร และจากภาคประชาชนหรือชุมชนเป็นอย่างไร อย่างนี้ก็ถือว่าการทอนความมากเกินไปของวัตถุประสงค์มาเหลือเป็นคำถามวิจัยแทน ซึ่งก็ช่วยได้ เพราะหากไปกองรวมกันเป็นวัตถุประสงค์หมด พอเขียนคำถามการวิจัยก็จะเขียนยากมากเพราะเหมาหลายเรื่องอยู่ในวัตถุประสงค์ข้อเดียว ส่วนอันต่อไป “ปัญหาและอุปสรรคในการดำรงชีพ” ก็มาดูว่าด้านสุขภาพเป็นอย่างไร ด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างไร และด้านสังคมเป็นอย่างไร วิถีชีวิตของผู้ป่วยเป็นอย่างไร อันนี้จะอยู่ในข้อปัญหาและอุปสรรค ถ้าหากว่าเรียงลำดับก็เรียงอย่างที่ว่านะว่าเริ่มศึกษาจากวิถีชีวิตของผู้ป่วยหรือผู้พิการก่อนแล้วค่อยมาดูว่ามีปัญหาด้านสุขภาพอย่างไร เศรษฐกิจอย่างไร สังคมอย่างไร และมาศึกษาจากผู้ป่วยว่าต้องการทางกาย ทางใจ และทางสังคมอย่างไร นี่ก็เห็นร่องรอยของการมีภูเขาสองลูกและพระอาทิตย์อยู่ตรงกลางอยู่บ้าง แต่ก็ถือว่าครอบคลุมใช้ได้เลยทีเดียว

ส่วนกลุ่มนี้ “ศึกษาการหย่าร้างของประชาชนในชุมชนบ้านหนองกก ต.เกาะหลัก” อันนี้ก็น่าสนใจสำหรับวัตถุประสงค์นั้น ข้อที่ 1 เพื่อศึกษากระบวนการใช้ชีวิตคู่ในชุมชน น่าสนใจ เพราะก่อนที่เราจะรู้เรื่องการหย่าร้าง เราก็น่าจะรู้แบบแผนการใช้ชีวิตคู่ของชุมชนนี้ก่อน ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาการให้ความหมายของประชาชนในชุมชนต่อเรื่องการหย่าร้าง อันนี้เขาเขียนไว้แบบนี้ก่อน พอมันเขียนคำถามวิจัยก็มีการแก้กันอีกนิดหนึ่ง เพราะพอคิดให้ละเอียดถี่ถ้วนแล้ววัตถุประสงค์ก็เปลี่ยน เพราะฉะนั้นในกระบวนการคิดของเราเนี่ย วัตถุประสงค์ถูกเขียนกำหนดไว้ พอมันเขียนคำถามวิจัยและคิดอย่างละเอียดถี่ถ้วน วัตถุประสงค์ก็เปลี่ยนได้ การคิดมันจะวิ่งกลับไปกลับมา บางทีคิดไปคิดมาประเด็นวิจัยยังเปลี่ยนได้เลยเพราะมันกว้างไปอย่างเช่นกรณีของกลุ่มนั้น ประเด็นวิจัยกำหนดไว้กว้างไป พอมันคิดรายละเอียด คิดได้ถี่ถ้วนขึ้น ประเด็นวิจัยก็เปลี่ยน ข้อที่ 3 ศึกษาเงื่อนไขและสาเหตุการหย่าร้าง ข้อที่ 4 ศึกษาผลกระทบของการหย่าร้างของประชาชน กลุ่มนี้แตกวัตถุประสงค์ออกไปถึง 4 ข้อ ถ้ามีเหตุผลที่จะแตกก็ไม่จำเป็นต้องไป fix อยู่ที่ 3 ข้อนะ ส่วนคำถามวิจัยนั้นอย่างข้อกระบวนการใช้ชีวิตคู่ ก็ถามว่า 1 ทำไมจึงตัดสินใจใช้ชีวิตคู่ ข้อ 2 มีหลักการในการตัดสินใจใช้ชีวิตคู่อย่างไร สองข้อนี้ค่อนข้างจะเหมือนกันนะ อันที่ 3 ความรักและความเข้าใจในกระบวนการใช้ชีวิตคู่ มีผลต่อการตัดสินใจใช้ชีวิตคู่อย่างไร อันที่ 4 ความเป็นเพื่อน ความประทับใจในคู่รัก เศรษฐกิจ ครอบงวน และความจำเป็นต่างๆ อันนี้ก็เรียกว่าคิดอะไรได้ก็ใส่ลงไปหมดเลย ค่อนข้างจะเหมารวมไปนิดหนึ่ง ที่นี้การแบ่งแบบนี้ อาจจะทำให้มันเป็นหมวดหมู่ย่อยไป เพราะมันจะเข้ามาแบบหลากหลายเอามารวมกันไว้ อาจจะต้องคิดต่อว่า

จะแบ่งให้เป็นหมวดหมู่มากขึ้นกว่านี้ได้อย่างไร อย่างเช่นกระบวนการการใช้ชีวิตคู่ เราอาจจะแบ่งว่าก่อนตัดสินใจใช้ชีวิตคู่ นั้นคิดอย่างไร (เทปหมด)

ม้วนที่ 3 หน้า a

หมอโกมาตร (ต่อ) - ...เรื่องการศึกษาความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการหย่าร้าง ...อันนี้น่าสนใจ เพราะว่าเวลาเราศึกษาเรื่องการหย่าร้างนั้น ชุมชนแต่ละชุมชนก็จะให้ความหมายเกี่ยวกับเรื่องการหย่าร้างไม่เหมือนกัน ถ้าเราให้ความหมายของการหย่าร้างว่าเป็นการล้มเหลวของชีวิตคู่ก็เป็นความหมายแบบ negative เลย แต่ถ้าเราให้ความหมายของการหย่าร้างว่าเป็นการปรับตัวเพื่อให้ทั้งสองฝ่ายอยู่ได้ต่อไป นี่ก็อาจจะ positive แต่เราจะรู้ได้อย่างไรว่าชุมชนมีการให้ความหมายแบบไหน เราก็ต้องไปดูว่าคู่ชีวิตให้ความหมายต่อการหย่าร้างอย่างไร อันนี้ก็ต้องไปคุยกับคนที่เขาหย่าร้างว่าการหย่าร้างครั้งนี้มีความหมายอย่างไรต่อชีวิตเขาบ้าง สมมุติถ้าเขาบอกว่าดี ยังรักษาความสัมพันธ์ระหว่างกันไว้อยู่ มันก็มีความหมายอย่างหนึ่ง ข้อที่ 2 ชุมชนให้ความหมายอย่างไร ข้อที่ 3 มีความคิดเห็นต่อการหย่าร้างอย่างไร ข้อนี้ก็อาจจะรวมอยู่ใน 1 และ 2 นะครับ ส่วนข้อที่ 4 ประสพการณ์การหย่าร้างในชุมชนนั้นเป็นอย่างไร ในชุมชนอาจมีการหย่าร้างกันมาหลายกรณี เราก็ไปดูว่าเขาพูดถึงการหย่าร้างกรณีต่างๆ ที่ผ่านมาอย่างไร เราก็พอจะรู้ความเห็นของชุมชนต่อการหย่าร้างได้ ข้อต่อไป เงื่อนไขและสาเหตุของการหย่าร้างก็มีเงื่อนไขทั้งทางเศรษฐกิจ ปัญหาสุขภาพ ความขัดแย้งหรือความเบื่อหน่ายต่อคู่ครอง ก็รวมตัวแปรไว้ได้ดี แต่ความขัดแย้งก็อาจนำมาซึ่งความเบื่อหน่ายก็ได้นะ อาจรวมไว้เป็น 3 ข้อก็ได้ อันสุดท้ายคือเรื่องของผลกระทบว่าความหย่าร้างส่งผลกระทบต่อจิตใจ ต่อบุตร ต่อครอบครัว และต่อชุมชนอย่างไร อันนี้ก็จะเป็นแบบแผนที่ค่อนข้างจะภูเขา 2 ลูกหน่อยหนึ่งนะ คือเวลาพูดถึงผลกระทบที่ส่วนใหญ่เราจะคิดใจครับว่าจะแบ่งง่าย ๆ เป็นผลกระทบต่อบุคคล ต่อครอบครัว และต่อชุมชน เราแบ่งออกเป็น 3 ระดับแบบนี้ก็เป็นการแบ่งที่ครอบคลุม แต่อาจจะไม่ original เท่าไร ไม่ creative เท่าไร แต่ก็พอแบ่งได้ อาจจะมี impact ในการดูแลครอบครัวก็ได้ ดีมากครับ กลุ่มนี้ประเด็นน่าสนใจ ปรบมือให้หน่อย

กลุ่มที่ 2 ประเด็นวิจัยคือ “การทรงเจ้ากับภาวะสุขภาพ” วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 คือเพื่อศึกษาพฤติกรรมของคนทรงเจ้า ข้อที่ 2 ศึกษาความเชื่อในชุมชนต่อการทรงเจ้า ข้อที่ 3 เพื่อศึกษาผลกระทบต่อสุขภาพของคนทรงเจ้าและของผู้มารับบริการ อันนี้น่าสนใจนะ ถ้าหากว่าเราจะเรียงใหม่เราอาจจะเอาข้อ 2 ที่ศึกษาเรื่องความเชื่อของชุมชนต่อการทรงเจ้าขึ้นมาก่อน เมื่อเรารู้เรื่องความเชื่อของคนในชุมชนแล้ว เราก็จะเข้าใจเรื่องพฤติกรรมของคนทรงเจ้าได้ดีขึ้น แล้วหลังจากนั้นค่อยมาศึกษาถึงผลกระทบ ที่นี้จากวัตถุประสงค์ที่แตกออกมาเป็นคำถามวิจัยพฤติกรรมของคนทรงเจ้า ข้อ 1 การปรับตัวของคนทรงเจ้าภายหลังรับร่างทรงต่างจากเดิมอย่างไร น่าสนใจนะ ข้อที่ 2 วิถีชีวิตของคนทรงเจ้าแตกต่างจากคนทั่วไปอย่างไร อันนี้น่าจะเป็นข้อ 1 มากกว่านะ แล้วข้อที่ 3 คนทรงเจ้ามีการดูแลสุขภาพตัวเองอย่างไร ข้อนี้ก็หมายความว่า เป็นการดูแลสุขภาพก่อนที่จะมาเป็นคนทรงเจ้า หรือว่าที่มันไม่เกี่ยวข้องกับการทรงเจ้าเป็น base line ไว้ก่อน ข้อที่ 2 ศึกษาความเชื่อของชุมชนต่อการทรงเจ้าก็แตกออกมาเป็นข้อที่ 1 การทรงเจ้าเป็นทางเลือก ...อันนี้ไม่รู้ว่าเป็นคำถามหรือว่าเป็นอะไร สมมุติว่าเราจะศึกษาถึงความเชื่อของชุมชนต่อการทรงเจ้า ก็อาจจะศึกษาว่าชุมชนมีความเชื่อว่าการรักษาด้วยการทรงเจ้าเป็นทางเลือกหรือไม่ แล้วชุมชนมีความเชื่อว่าการรักษาด้วยการทรงเจ้านี้สามารถจะรักษาการเจ็บป่วยได้อย่างไร อันนี้ก็พอไปได้นะ แต่ว่าถ้าเราอยากจะรู้ความเชื่อของชุมชน เราก็อาจจะเติมไปเป็นว่าระบบความเชื่อในเรื่องการทรงเจ้านั้นเกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือความเชื่อทางศาสนาอย่างไร คืออธิบายความเชื่อโดยตัวของมันเองก่อนแล้วค่อยมาพูดต่อว่ามันเกี่ยวข้องกับการเจ็บป่วยหรือไม่เจ็บป่วยอย่างไร ซึ่งอันนี้ก็อาจจะเพิ่มได้อีกข้อหนึ่ง

ต่อไปมาดูกลุ่มนี้ เรื่องผู้สูงอายุถูกทอดทิ้ง วัตถุประสงค์ข้อ 1 ศึกษาปัจจัยที่ทำให้ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้ง ข้อ 2 ศึกษาวิถีชีวิตของผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้ง อันนี้ถ้าเราจะลำดับเราน่าจะลำดับอย่างไร ข้อ 2 น่าจะมาก่อนนะ

ศึกษาวิถีชีวิตของเขา ก่อน แล้วค่อยมาศึกษาปัจจัยที่ทำให้เขาถูกทอดทิ้ง ข้อ 3 เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ อันนี้มันไปไกลสักหน่อย เพราะประเด็นคือการศึกษาการที่ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้ง แต่วัตถุประสงค์ข้อนี้ต้องการศึกษาแนวทางการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ ...มันอาจจะห่างกันไปหน่อย ถ้าจะให้ใกล้กว่านี้ก็อาจจะเป็นการหาแนวทางส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้ง ส่วนคำถามวิจัยก็แตกออกมาเป็นว่า ข้อ 1 ศึกษาปัจจัยที่ทำให้ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้ง ก็มีปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ในชุมชน สุขภาพผู้สูงอายุว่าสุขภาพของผู้สูงอายุมีผลต่อการถูกทอดทิ้งหรือไม่ หมายความว่า สาเหตุในเชิงว่าสุขภาพเขาไม่ดีก็เลยทอดทิ้ง ข้อที่ 2 ศึกษาวิถีชีวิตของผู้สูงอายุ การปฏิบัติตัวในชีวิตประจำวัน กิจกรรมทางสังคมของผู้สูงอายุเป็นอย่างไร น่าสนใจนะ ข้อที่ 3 แนวทางการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุได้รับการส่งเสริมสุขภาพหรือไม่ อย่างไร ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างไร รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพจะเป็นอย่างไร อันนี้ดี

กลุ่มนี้เรื่อง "สิ่งแวดล้อมกับการดำเนินชีวิตในชุมชนคนพลัดถิ่น" วัตถุประสงค์ข้อ 1 เพื่อศึกษาการตั้งและการย้ายถิ่นที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของคนพลัดถิ่นตามบริบทและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ข้อ 3 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์และภาพลักษณ์ของคนพลัดถิ่นต่อภาครัฐของไทยผ่านปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้นำท้องถิ่นกับชาวบ้าน ...ข้อนี้น่าสนใจแต่เข้าใจยากหน่อยนะ เดิมไม่ได้คิดอย่างนี้ เดิมมีว่า ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาสิ่งแวดล้อมในชุมชนของคนพลัดถิ่น ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาการดำเนินชีวิตของคนพลัดถิ่น ข้อที่ 3 ศึกษาว่าสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์อย่างไรต่อการดำเนินชีวิต คือศึกษาข้อ 1 และข้อ 2 แล้วก็ศึกษาว่า 1 กับ 2 สัมพันธ์กันอย่างไรน่าจะดูง่ายกว่า ที่ทำอยู่ดูจะยากไป ถ้าหากว่าเราจะศึกษาภาพลักษณ์คนพลัดถิ่นนี้ก็อาจจะเข้าไปอยู่ในคำถามวิจัยแต่ละข้อของเราที่เราแจกมาตั้งแต่ตอนต้นอาจจะดีกว่า เพราะว่า 3 ข้อของการจัดหมวดหมู่แบบแรกอาจจะดีกว่า

ส่วนกลุ่มนี้เป็นเรื่องของการใช้สารเคมีในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม วัตถุประสงค์ข้อ 1 เพื่อศึกษาแบบแผนการใช้สารเคมีในอาชีพเกษตรกรรม ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาการจัดการของชุมชนในการใช้สารเคมี ข้อ 3 เพื่อศึกษาผลกระทบการใช้สารเคมีในชีวิตของเกษตรกร มีทั้งหมด 3 ข้อ ข้อที่ 1 เป็นเรื่องแบบแผน ข้อที่ 2 เป็นเรื่องการจัดการ และอันสุดท้ายเป็นเรื่องผลกระทบ เข้าทำนะ ก็คือเขาไปพบว่ามีการใช้สารเคมี การเกษตร เพราะฉะนั้นเราอยากจะทำแบบแผนก่อน ข้อที่ 2 เราอยากจะทำว่าชุมชนมีการจัดการไหม ข้อที่ 3 เราอยากจะทำว่าผลกระทบเป็นอย่างไร ซึ่งนี่ก็ดีนะ แตกออกมาเป็นคำถามว่า ข้อที่ 1 มีการใช้สารเคมีชนิดใดบ้าง แต่ละชนิดมีวิธีการใช้อย่างไร ช่วงระยะเวลาการใช้เป็นอย่างไร มีแนวคิดอย่างไรต่อการใช้สารเคมี โดยรวมๆ ก็คือว่าศึกษาแนวคิดของเขากับแบบแผนการใช้ ก็คือใช้เวลาไหน เมื่อไหร่ อย่างไร อันนี้มีแนวคิดที่ว่า เวลาเรากำหนดวัตถุประสงค์ว่าศึกษาแบบแผน แล้วเราแตกต่อไปเป็นคำถามวิจัยที่เราแตก ควรจะนำเราไปหาประเด็นที่เราศึกษาได้ชัดเจนขึ้น ผมจะยกตัวอย่างให้ฟังว่า เวลาเราเขียนคำถามวิจัยนั้น หลักการที่สำคัญที่สุดก็คือคำถามวิจัยมันทำให้เราเคลื่อนไปสู่การวิจัยได้อีกขั้นตอนหนึ่ง ก็คือคำถามวิจัยนั้นเขียนได้หลายแบบแต่การเขียนบางแบบก็ไม่ช่วยในการวิจัยเลย อย่างเช่น วัตถุประสงค์ของการวิจัยคือ ต้องการศึกษากฎกรรมการใช้โทรศัพท์มือถือของวัยรุ่นไทย ส่วนคำถามวิจัยก็คือ วัยรุ่นไทยมีการใช้โทรศัพท์มือถืออย่างไร คำถามวิจัยแบบนี้ไม่ดี เพราะตั้งคำถามวิจัยขึ้นมาแล้วเราฉลาดเท่าเก่า ไม่มีอะไรเพิ่มเติมขึ้น เพราะฉะนั้น ในกรณีแบบนี้ ศึกษาแบบแผนของการใช้สารเคมีว่ามีช่วงเวลาการใช้อย่างไร อันนี้ฉลาดขึ้นนะ เพราะมีการขอย วัตถุประสงค์ลงมาเป็นคำถามทำให้มันคืบไปข้างหน้าได้อีกขั้นหนึ่ง โจทย์ตรงนี้ก็ถือว่า "กาละ" กับ "เทศะ" นั่นเอง หรือ time and space ของการใช้สารเคมีคืออย่างไร พอเราแตกเป็น time and space เราก็จะรู้ว่าเราต้องไปดูอย่างไร ต้องไปดูว่าปฏิทินการใช้สารเคมีนั้น มันเกิดขึ้นเดือนไหน ใช้สารอะไร บ่อยแค่ไหน อย่างไร ก็จะขอยออกไปเป็นปฏิบัติการของการวิจัยได้เพิ่มขึ้นต่อไป ไม่อย่างนั้นเราจะไม่รู้ว่าการวิจัยควรจะไปทางไหน อย่างเช่นวัยรุ่นไทยใช้โทรศัพท์มือถืออย่างไร ถ้าตั้งโจทย์มาแบบนี้ตอบอย่างไรก็ถูก จะตอบว่ายีนใช้มากกว่านอนใช้ หรือใช้ตอนตื่นมากกว่าใช้ตอนหลับ ...คือตอบอย่างไรมันก็ถูก คำถามวิจัยแบบนี้ไม่ต้องไป

ถาม ถ้าจะถามคำถามวิจัยนั้น วัตถุประสงค์ต้องขอให้นำไปสู่การตอบโจทย์ที่ได้ง่ายขึ้น ส่วนอันต่อไปก็ศึกษาการจัดการของชุมชนต่อการใช้สารเคมี ...ชุมชนมีการจัดการอย่างไร เกษตรกรมีส่วนร่วมในการจัดการหรือไม่ หน่วยงานของรัฐและเอกชนมีส่วนร่วมในการจัดการอย่างไร ทำให้เราเห็นแง่มุมต่างๆ ของการจัดการการใช้สารเคมีได้ อันต่อไปเรื่องผลกระทบครับ ก็บอกว่าผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรเป็นอย่างไร มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างไร และมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจของครอบครัวอย่างไร แบ่งดินะ ทั้งผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกร ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และผลกระทบต่อเศรษฐกิจของครอบครัว เช่นอาจจะเห็นหนี้สินมากขึ้น หรืออาจจะรวยมากขึ้นก็ได้ เพราะใช้สารเคมีแล้วได้ค่าตอบแทนสูงขึ้น แต่อาจจะมีผลกระทบต่อสุขภาพได้ แบบนี้ผ่านเลยครับ

ของกลุ่มนี้เป็นเรื่อง "ทำไมลุงบัวถึงสามารถฟื้นฟูสุขภาพได้ภายใน 4 เดือนหลังเกิด CBA" ก็คือจากกรณีที่เขาเล่าแล้วเกิดความสนใจขึ้นมา เพราะฉะนั้นวัตถุประสงค์ก็คือ ข้อที่ 1 ศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตของลุงบัว คือไปศึกษาก่อนว่าเขาดำเนินชีวิตอย่างไร ข้อที่ 2 ศึกษาบทบาทของครอบครัวในการดูแลสุขภาพของลุงบัว ...ที่เรานึกข้อนี้มาได้เพราะเราเห็นบทบาทของครอบครัวอยู่แล้ว แต่เราอยากศึกษาให้ละเอียดใช้ไหม ข้อที่ 3 เพื่อศึกษาการปฏิบัติตัวของลุงบัวต่อภาวะของการเจ็บป่วย ก็คือดูวิถีชีวิตของแก ดูการปฏิบัติตัว และดูครอบครัวว่าช่วยดูแลแกอย่างไรทั้ง 3 ระดับ แล้วขอยกออกมาเป็นคำถามวิจัยว่า ข้อที่ 1 ลุงบัวแกมีพฤติกรรมด้านสุขภาพอย่างไร เช่นการออกกำลังกาย ความเครียด การเสพยาเสพติด ข้อที่ 2 อาชีพของลุงบัวมีผลต่อสุขภาพอย่างไร ข้อที่ 3 ทักษะในการดูแลสุขภาพก่อนการเจ็บป่วย ทั้งหมดนี้ก็เพื่อต้องการที่จะเข้าใจวิถีการดำเนินชีวิต ส่วนวัตถุประสงค์ข้อ 2 ศึกษาบทบาทของครอบครัว ก็ดูว่าสัมพันธภาพของคนในครอบครัวเป็นอย่างไร ภรรยา มีบทบาทในการดูแลอย่างไร บุตร ธิดา มีบทบาทในการดูแลอย่างไร ซึ่งก็แยกภรรยาและบุตรธิดาออกมา อันนี้ก็ดี สำหรับข้อที่ 3 เมื่อแกเจ็บป่วยนั้น แกมีแบบแผนการรักษาตัวอย่างไรทั้งแผนปัจจุบันและแผนโบราณ และมีการประพัตตัวในชีวิตประจำวันหลังการเจ็บป่วยอย่างไร เช่นอาหาร การออกกำลังกาย อารมณ์ สิ่งแวดล้อม ส่วนข้อที่ 4 มีแบบแผนการดำเนินชีวิต ตารางกิจกรรมและกิจวัตรประจำวันหลังการเจ็บป่วยเป็นอย่างไร ก็ขอยกออกมาได้อย่างเป็นลำดับทั้ง 3 อัน เท่าที่ดูมาพวกเราก็สามารถแตกประเด็นกันได้

กลุ่มสุดท้าย "ความร่วมมือของชุมชนกับกลไกการทำงานด้านสาธารณสุข" วัตถุประสงค์ข้อแรก เพื่อศึกษาความเข้าใจ อันนี้มาจากพื้นฐานความคิดที่ว่า ถ้าเราอยากรู้ว่าความร่วมมือของชุมชนในด้านสาธารณสุขเป็นอย่างไร เราก็ต้องดูก่อนว่าชุมชนมีความเข้าใจต่อเรื่องงานสาธารณสุขในแง่ไหนบ้าง ส่วนข้อที่ 2 มีปัจจัยอะไรบ้างที่มีผลต่อการร่วมมือของชุมชน ข้อที่ 3 ศึกษาความร่วมมือทางด้านสุขภาพของคนในชุมชน ก็คือรูปแบบที่เขาจะให้ความร่วมมือในการทำงานด้านสุขภาพ อันนี้คือแบบแผนหรือรูปแบบในการให้ความร่วมมือ แตกออกมาเป็นคำถาม 3 ข้อ คือ ชุมชนมีความเข้าใจอย่างไร, งานสาธารณสุขมีผลต่อการดำเนินชีวิตอย่างไร ข้อนี้รู้สึกว่าจะกระโดดไปนิด สมมุติถ้าเราจะแตกว่าเราอยากจะทำว่าความเข้าใจของชุมชนต่องานสาธารณสุขเป็นอย่างไรเราน่าจะแตกได้อย่างอื่นอีกใหม่ หรืออาจจะแตกง่าย ๆ อย่างกลุ่มนั้นก็ได้ เช่นอาจแบ่งเป็นงานด้านการรักษา ส่งเสริม ป้องกัน อันนี้เป็นในกรณีที่เราคิดอะไรไม่ออกนะ ถึงจะไม่ original แต่ก็มีประโยชน์ในการทำงาน ส่วนวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ปัจจัยที่มีผล แตกมาเป็นปัจจัยอะไรบ้างที่มีผลต่อความร่วมมือ และ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความร่วมมือคืออะไร สองอันนี้ค่อนข้างจะเหมือนกันนะ บุคคล องค์กร ชุมชนในบ้างที่มีผล อันนี้พอแตกวัตถุประสงค์ออกมาเป็นคำถามวิจัยแล้ว คำถามวิจัย 2 ข้อซ้อนกัน แล้วที่สำคัญ ทั้ง 2 ข้อที่ซ้อนกันนั้นเกือบจะมีผลเท่ากับวัตถุประสงค์ข้อนี้เลย ส่วนข้อที่ 2 รูปแบบของความร่วมมือเป็นอย่างไร ข้อที่ 3 ความรู้สึกของเจ้าหน้าที่ต่อการให้ความร่วมมือเป็นอย่างไร ข้อ 3 นี้มันจะล้นกรอบเดิมไปหน่อย คือข้อ 3 นี้มันน่าจะอยู่ในหัวข้อวิจัยอื่น หัวข้อที่ว่า เจ้าหน้าที่สาธารณสุขมองความร่วมมือของชุมชนอย่างไร เป็นมุมมองของเจ้าหน้าที่ เราอาจจะเอาข้อนี้ไว้ก็ได้ แต่อาจจะปรับเป็นว่าทัศนคติของเจ้าหน้าที่ที่มีผลต่อการร่วมมือของชุมชนหรือไม่

เพราะฉะนั้น ผมจะสรุปให้ฟังสักเล็กน้อยครับว่า จากที่แตกประเด็นการวิจัยออกมา จะเห็นได้ว่า เราจะเน้นหนักอยู่ที่ 2 ข้อหลัก คือวัตถุประสงค์กับคำถามวิจัย สำหรับในส่วนที่เหลือนั้นไม่ยากแล้ว เพราะว่าทั้ง 2 ตัวนี้มันเป็นตัวกำหนดทุกอย่าง เพราะฉะนั้นเวลาเราเขียนเราก็ควรเขียนให้ผูกพันกับ 2 ตัวนี้ เวลาเราเขียนคำถามวิจัย ก็ให้เขียนว่าคำถามวิจัยในโครงการวิจัยนี้มีคำถามวิจัยจำแนกตามวัตถุประสงค์ 3 ข้อดังต่อไปนี้ วัตถุประสงค์ข้อ 1 มีคำถามวิจัย หนึ่ง สอง สาม วัตถุประสงค์ข้อ 2 มีคำถามวิจัย หนึ่ง สอง สาม วัตถุประสงค์ข้อ 3 มีคำถามวิจัย หนึ่ง สอง สาม แบบนี้มันจะชัดเจนเลยว่าคำถามวิจัยแต่ละข้อของเรานั้นจะตอบเรื่องอะไร ในวัตถุประสงค์ มีงานวิจัยหลายชิ้นที่ส่งมา เมื่อคนอ่านได้อ่านแล้วก็ไม่อนุมัติงานวิจัยเพราะคำถามไม่ครอบคลุมหรือคำถามวิจัยไม่สอดคล้องกับประเด็นที่ต้องการศึกษา พอเราผูกคำถามวิจัยกับวัตถุประสงค์ มันจะไม่มีปัญหาข้อนี้เลยครับ เพราะมันจะชัดเจนในตัวของมันเอง ซึ่งเป็นวิธีการเขียนคำถามวิจัยที่รัดกุมและง่ายต่อการอนุมัติที่สุด เพราะมันจะชัดเจนในตัวของมันเองว่าคุณถามคำถามวิจัยเหล่านี้ไปเพื่ออะไร เพื่อวัตถุประสงค์ของเรา เพราะเราตั้งวัตถุประสงค์เบื้องต้นไว้อยู่แล้ว

ที่นี้พอวัตถุประสงค์และคำถามการวิจัยชัดเจนวิธีวิจัยก็จะตามมาเอง ระเบียบวิธีวิจัยง่ายๆ นั้น จะมีการใช้แบบสอบถาม มีการใช้การสัมภาษณ์ มีการใช้การสังเกต มีแค่ 3 ข้อ ซึ่งแต่ละข้อก็จะมีลักษณะเฉพาะของมัน เช่นแบบสอบถามก็อาจจะแบบเปิด แบบปิด หรือการสัมภาษณ์ก็อาจจะสัมภาษณ์คน สัมภาษณ์กลุ่มคน อย่างสัมภาษณ์กลุ่มคนนั้นเรียกว่า group interview หรือจากกลุ่มบุคคลก็อาจจะ focus group interview ได้อีก คือเลือกเฉพาะคนที่รู้เรื่องนั้นจริงๆ เลยมา focus group บางทีอาจจะ structure interview คือมีโครงสร้างการสัมภาษณ์ที่แน่นอน หรือจะเป็นอย่าง open ก็ได้ และข้อที่ 3 ก็คือการสังเกต ซึ่งมีทั้งการสังเกตแบบ non-participatory คือการสังเกตโดยไม่ได้มีส่วนร่วม หรืออย่างที่สองก็คือ participatory observation แต่ข้อนี้จะต่างจากข้อ participant observation ตรงที่อาจจะไม่ได้เข้าไปคลุกคลีตีโมงมาก คือเข้าไปเป็นตัวแปรหนึ่งในพื้นที่การวิจัยเท่านั้น แต่ถ้าเป็น participant observation จะเป็นการเข้าไปคลุกคลีจนกระทั่งทั้งฝ่ายผู้ถูกวิจัยคือชาวบ้าน ก็มีความรู้สึกที่เราเป็นสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติของเขา ทั้งตัวเราเองก็คุ้นเคยและปรับตัวเข้ากับวิถีของชาวบ้านได้เลย การวิจัยแบบนี้จะทำให้เราเห็นพฤติกรรมที่เขาอาจจะไม่แสดงออก เมื่อเราไปสัมภาษณ์เบื้องต้น ยกตัวอย่างเช่นเราไปดูพฤติกรรมการเล่นลูกของชาวบ้าน ถ้าเราเข้าไปอยู่กับบ้านนี้แค่ 1-2 วันเขาก็ยังไม่ดีลูกให้เราเห็น เพราะเรายังไม่เป็นสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติของเขา แต่พอเราอยู่ไปนานๆ เขาก็จะดีให้เราเห็น จุดนั้นเองที่เราเรียกว่าเป็น participant observation คือทั้งผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย กลายเป็นสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติของกันและกัน ไม่มีความระวังหรือความระแวงสงสัยอีกต่อไปแล้ว เพราะฉะนั้น participant observation นั้นต้องใช้เวลา แต่สำหรับพวกเราที่อยู่กับชาวบ้านมาเป็นเวลานานนั้นก็อาจจะได้เปรียบในแง่นี้ เพราะฉะนั้นการวิจัยเชิงคุณภาพในชั้นของการสังเกตนั้นเราจะได้เปรียบมากเพราะเราอยู่ติดกับพื้นที่ ชาวบ้านคุ้นเคยกับเราแล้ว เรื่องบางเรื่องที่จะ observe ไม่ได้ก็อาจจะ observe ได้ ซึ่งการเก็บข้อมูลเหล่านี้ ในแต่ละแบบก็จะมีจุดแข็งหรือจุดอ่อนไม่เหมือนกัน อย่างแบบสอบถามนั้นมีจุดแข็งอย่างไรครับ

ผู้ร่วมสัมมนา – กระชับ สั้น

หมอโกมาตร – ไม่ใช่ครับ แบบสอบถามมีจุดแข็งอะไรครับ

ผู้ร่วมสัมมนา – สามารถสอบถามข้อมูลที่ตรงกับวัตถุประสงค์การวิจัย

หมอโกมาตร – ไม่ใช่ครับ แบบสอบถามมีข้อเด่นอะไรครับ

ผู้ร่วมสัมมนา – ตรงกับความต้องการที่เราอยากรู้

หมอโกมาตร – มันก็ต้องขึ้นอยู่กับการออกแบบของเราสิ ถ้าเราออกแบบคำถามไม่ตรงมันจะตรงได้อย่างไร แบบสอบถามมีจุดเด่นอะไรครับ

ผู้ร่วมสัมมนา – มีความน่าเชื่อถือ

หมอโกมาตร – มันแล้วแต่เรานะ เราทำให้มันน่าเชื่อถือมันก็น่าเชื่อถือ ถ้าเราทำไม่น่าเชื่อถือมันก็ไม่น่าเชื่อถือ มีจุดเด่นอะไรครับ

ผู้ร่วมสัมมนา – รวดเร็วครับ

หมอโกมาตร – ไม่แน่ะ แบบสอบถามยาวๆ ก็ทำเสร็จช้าเหมือนกันนะ

ผู้ร่วมสัมมนา – เป็นหลักฐานตรวจสอบได้

หมอโกมาตร – พออนุโลมได้ แต่ถ้าเราให้ผู้ช่วยวิจัยไปทำบางที่ก็ไม่ว่าเขียนอะไรมาบ้าง ลองตอบอย่างอื่นดู

ผู้ร่วมสัมมนา – ตอบง่าย สะดวก สามารถที่จะได้ข้อมูลที่เราต้องการ

หมอโกมาตร – ถ้าคำถามมันยากมันก็ตอบง่ายๆ ไม่ได้ ลองอย่างอื่นดู

ผู้ร่วมสัมมนา – กลุ่มเป้าหมายมีหลากหลาย

หมอโกมาตร – แล้วแต่เราจะถาม ถ้าเราถามให้หลากหลายมันก็หลากหลาย

ผู้ร่วมสัมมนา – ตอบได้โดยไม่เกรงใจ

หมอโกมาตร – ก็ใช่ เพราะเราไม่ได้นั่งตรงหน้าเขา เขาไม่ต้องเกรงใจเรา และเราไม่ได้ให้เขาใส่ชื่อ ดังนั้นเขาจะตอบอะไรมาก็ได้ ไม่ต้องเกรงใจ มีอย่างอื่นอีกไหม

ผู้ร่วมสัมมนา – ไม่หลงประเด็น อยู่ในกรอบที่เรากำหนด

หมอโกมาตร – มันจะไม่ค่อยกว้างมากเพราะตัวแบบสอบถามมันจะกำกับว่ากรอบจะอยู่ในระดับนี้ คำตอบนี้ใช้ได้ มีจุดเด่นอย่างอื่นอีกไหม

ผู้ร่วมสัมมนา – ได้คำตอบในปริมาณมาก

หมอโกมาตร – สามารถที่จะทำในปริมาณมากได้ในเวลาที่สั้น เพราะแบบสอบถามมันจะส่งมาเป็นหมื่นฉบับก็ได้ ถ้าเราไปนั่งสัมภาษณ์เอง เราจะสัมภาษณ์ทีละเยอะๆ ไม่ได้ แต่แบบสอบถามทำได้ มีจุดเด่นอย่างอื่นอีกไหม

ผู้ร่วมสัมมนา – ครอบคลุม ตรงประเด็น

หมอโกมาตร – ถ้าเราออกแบบไม่ตรงมันก็ไม่ตรง มีอะไรอีก

ผู้ร่วมสัมมนา – เราสามารถออกแบบของแบบสอบถามให้ตรงกับวัตถุประสงค์ที่เรากำหนดไว้ได้

หมอโกมาตร – ก็เหมือนกับข้อเมื่อครู่ ถ้าเราออกแบบไม่ตรงมันก็ไม่ตรง ...จริงๆ จุดเด่นของแบบสอบถามก็คือ รวบรวมง่าย แจกจ่ายง่าย ถ้าข้อมูลผิดพลาดก็เช็คกลับได้ คนอื่นมีอะไรอีก

ผู้ร่วมสัมมนา – สามารถใช้คอมพิวเตอร์วิเคราะห์ได้

หมอโกมาตร – ประเมินผลได้รวดเร็ว โดยอาจจะใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ช่วยได้ มีจุดเด่นอื่นอีกไหม

ผู้ร่วมสัมมนา – มีโครงสร้าง มีตัวเลือกให้ผู้ตอบแบบสอบถามเลือกได้ มีแนวทางที่ผู้สอบถามสามารถถามได้ตามกรอบที่เราวางไว้

หมอโกมาตร – ก็คือมีกรอบที่เราออกแบบได้ชัดเจน นี้ก็ได้ เราสามารถพัฒนากรอบที่ชัดเจนเพื่อการออกแบบได้ มีข้ออื่นอีกไหม

ผู้ร่วมสัมมนา – ผู้วิจัยไม่ต้องออกไปศึกษาเอง

หมอโกมาตร – ผู้วิจัยไม่ต้องออกไปศึกษาเอง นั่งอยู่ในห้องก็ทำได้ อันนี้ก็เป็นจุดเด่นนะ มีความสะดวกสบาย นอกจากนี้ยังมีอะไรอีก

ผู้ร่วมสัมมนา – สามารถศึกษาหลายพื้นที่พร้อมกันได้

หมอโกมาตร – อันนี้ก็ใช่

ผู้ร่วมสัมมนา – บางทีก็ไม่ต้องสร้างเอง เอาของคนอื่นมาใช้ได้

หมอโกมาตร – อันนี้เป็นทั้งจุดแข็งและจุดอ่อน ถ้าเอามาใช้ดี ๆ เลยคงเป็นจุดอ่อน แต่ว่าจุดเด่นของแบบสอบถามคือทดสอบได้ เมื่อเราทำขึ้นมา เราสามารถนำไปทดสอบหรือ standardize ข้อมูลได้ อันนี้ก็จะช่วยให้เราปรับแก้ข้อมูลได้โดยตรง ผู้ตอบก็ไม่เห็นหน้าเรา ไม่ต้องเกรงใจเรา แล้วแบบสอบถามนี้มีจุดอ่อนใหม่

ผู้ร่วมสัมมนา – ข้อมูลเชื่อถือได้ไม่มากนัก

หมอโกมาตร – ข้อมูลอาจเชื่อถือไม่ค่อยได้ เพราะว่าเวลาเราส่งแบบสอบถามไปนั้น บางทีก็ไม่ว่าใครตอบมา บางทีส่งแบบสอบถามไปให้แม่บ้าน แม่บ้านไม่ตอบหรือให้ลูกชายตอบ เพราะฉะนั้นจะเชื่อถือได้น้อย มีจุดอ่อนอื่นอีกไหม

ผู้ร่วมสัมมนา – อาจจะได้ไม่ครบ

หมอโกมาตร – มักจะได้ไม่ครบ เวลาส่งแบบสอบถามไปจะได้กลับคืนมาไม่มาก ประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ส่วนใหญ่จะประมาณนี้ มีจุดอ่อนอย่างอื่นอีกไหม

ผู้ร่วมสัมมนา – ตอบไม่สมบูรณ์

หมอโกมาตร – มักจะตอบกลับมาไม่สมบูรณ์ อันนี้ก็จุดอ่อนสำหรับแบบสอบถามยาว ๆ ที่นี้การสัมภาษณ์มีจุดแข็งอย่างไร

ผู้ร่วมสัมมนา – ได้เห็นสีหน้าและท่าทางด้วย

หมอโกมาตร – เยี่ยมมาก อันนี้มีลักษณะของการประกอบ... (เทพหมด)

ม้วนที่ 3 หน้า b

หมอโกมาตร - ...สืบไปตามเรื่องที่มีมันเกิดขึ้นได้ โดยมันมีความยืดหยุ่นในลักษณะนี้ มีจุดเด่นอย่างอื่นอีกไหม

ผู้ร่วมสัมมนา – ข้อมูลที่ได้มาเชื่อถือได้

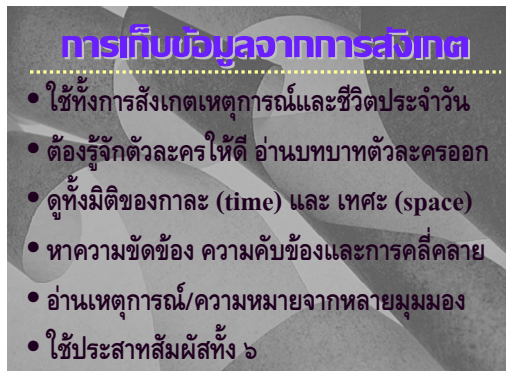
หมอโกมาตร – ข้อมูลเชื่อถือได้... ก็เชื่อถือได้มากกว่าแบบสอบถามนะ ประเด็นสุดท้ายก็คือ การสัมภาษณ์มันเป็น two way communication เพราะฉะนั้นมันสามารถเช็คและตรวจสอบความเข้าใจได้ แต่แบบสอบถามนี้เราไม่มีโอกาสเช็คได้เลยว่าเขาเข้าใจหรือไม่เข้าใจ เมื่อเขาอ่านไปแล้วเขาเข้าใจในสิ่งที่เราเขียนมากหรือน้อยเราก็ไม่รู้ จุดเด่นอีกข้อของการสัมภาษณ์ก็คือสามารถทำได้ในกลุ่มที่อ่านหนังสือไม่ออก อย่างชาวบ้านที่เราไปทำวิจัยนั้น บางทีถ้าส่งเป็นแบบสอบถามเขาก็ไม่ค่อยตอบหรือ ต้องไปสัมภาษณ์เอา ส่วนการสังเกตก็มีจุดเด่นในแง่ที่ว่ามันหลอกเราไม่ได้ บางทีพูดว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ แต่พฤติกรรมจริง ๆ ไม่ได้แสดงออกอย่างนั้น แต่มีจุดอ่อนก็คือใช้ทรัพยากรมาก ราคาแพง set ฉากไม่ได้ต้องรอเหตุการณ์บางอย่างเกิดขึ้นถึงจะได้สังเกตได้ อันนี้ก็เป็นจุดอ่อน ฉะนั้น ตัววิธีการเก็บข้อมูลเหล่านี้ เราต้องไปศึกษาให้ได้ว่า คำถามหรือประเด็นวิจัยที่เราต้องการทำการวิจัยนั้นมันมีธรรมชาติของข้อมูลอย่างไร แล้วเราค่อยไปเลือกว่าเราจะใช้

แบบสอบถาม ใช้การสัมภาษณ์ หรือใช้การสังเกต ซึ่งวิธีการเก็บข้อมูลเหล่านี้ถูกกำหนดโดยคำถามวิจัยที่พวกเราคิดกันเมื่อครู่ จากคำถามวิจัยจะออกมาเป็นวิธีการเก็บข้อมูลได้ แต่ต้องเข้าใจด้วยว่าคำถามวิจัยนั้นไม่ใช่สิ่งที่จะมาปรากฏอยู่ในแบบสอบถามของเรา แต่ต้องคิดต่อ ยกตัวอย่างเช่น คำถามวิจัยคือ “วิถีชีวิตประจำวันของลุงบัวเป็นอย่างไร” เราไปถามแกไม่ได้อยู่แล้วว่าวิถีชีวิตของแกเป็นอย่างไร แต่เราต้องหาวิธีอื่นในการตอบคำถามนี้ ต้องคิดอีกทอดหนึ่ง ขยายผลจากคำถามวิจัยแตกออกมาเป็นวิธีเก็บข้อมูลจึงจะได้ ไม่ใช่เอาคำถามวิจัยไปเป็นโจทย์ที่ถามในแบบสอบถาม

ทีนี้เครื่องมือในการวิจัยสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพมี 2 ส่วน การวิจัยเชิงคุณภาพเน้นการเข้าใจภาพใหญ่ไปอธิบายรายละเอียดของภาพเล็ก เพราะฉะนั้นเวลาศึกษาเชิงคุณภาพ บางครั้งเราจะไม่ตรงไปยังประเด็นเลย อย่างเช่นถ้าเราอยากจะทำวิจัยวิถีชีวิตของลุงบัว บางทีเราก็ไม่ได้เข้าไปหาลุงบัวตรงๆ แต่ต้องไปดูก่อนว่าชุมชนนี้เป็นอย่างไร เศรษฐกิจและสังคมเป็นอย่างไร ฐานะของลุงบัวสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านอย่างไร ซึ่งกระบวนการต่างๆ ตรงนี้ ในการวิจัยเชิงคุณภาพถือว่าเป็นการวิจัยเพื่อเข้าใจบริบท คำว่า “บริบท” คือสิ่งแวดล้อมที่เป็นวงกว้าง เคยมีนักศึกษาคนหนึ่งมาปรึกษาผมเรื่องอยากจะทำวิจัย พอผมถามว่าอยากจะทำวิจัยเรื่องอะไร เขาก็บอกว่าเรื่อง “พฤติกรรมมารชี่มอเตอร์ไซค์เสียงภัยของเด็กวัยรุ่น” ก็เป็นประเด็นที่น่าสนใจ ผมก็ถามว่าแล้วคุณจะทำวิจัยอย่างไร เขาก็ตอบว่า ...หนูไปดูมาแล้ว มีวัยรุ่นรวมกันอยู่ตรงนั้นตรงนี้ หนูจะไปสัมภาษณ์เขาว่าขี่อะไรอย่างไร และไปสังเกตว่าเขาขี่เสียงอะไรบ้าง อันนี้ก็ตรงไปตรงมา แต่ในการวิจัยเชิงคุณภาพเราไม่ทำแบบนี้ เราต้องเข้าไปในโลกของวัยรุ่นก่อน เพราะเราจะต้องอธิบายว่า เขาคิดอย่างไร พฤติกรรมของเขาเป็นอย่างไร ทำไมเขาถึงชอบเสียง มอเตอร์ไซค์แบบไหนที่เขาชอบหรือไม่ชอบซบ มันจะสัมพันธ์กับโลกของเขามาก เพราะฉะนั้นเวลาเราไปศึกษา บางทีเราไม่ได้เข้าไปสัมภาษณ์เขาตอนเขาขี่มอเตอร์ไซค์นะ ถ้าเขาไปห้างเราก็ต้องไปกับเขาด้วย ถ้าเขาไป chat room เราก็ต้องไป chat กับเขาบ้าง เขาโหลด ring tone เราต้องโหลดดูบ้างว่า ring tone ของเขามันเป็นอย่างไร เราต้องเข้าใจโลกของเขาในวงกว้าง แล้วเราจะเข้าใจปรากฏการณ์นั้นได้ลึกซึ้ง เพราะฉะนั้นในการวิจัยเชิงคุณภาพเราจึงมีเครื่องมือ ซึ่งวิถีชุมชนที่เราเรียนรู้ไปนั้นสามารถเป็นส่วนหนึ่งได้

การเขียนระเบียบวิธีการวิจัยก็ให้ช้อยออกเป็น 2 ส่วนด้วยกัน ส่วนที่ 1 เพื่อศึกษาบริบทแวดล้อม ซึ่งในการศึกษาบริบทแวดล้อมนั้นจะใช้เครื่องมือวิถีชุมชน เขียนไปเลยครบ 7 ชิ้น เช่น แผนที่เดินดิน ผังเครือญาติ เพื่อให้เห็นภาพใหญ่ ส่วนที่ 2 เป็นการศึกษาประเด็นเฉพาะ อันนี้เราก็ลงรายละเอียดเลยว่าเราจะทำอะไรกับประเด็นเฉพาะนั้น อย่างเช่นจะศึกษาลุงบัวนี่เราอาจจะไปสัมภาษณ์ลุงบัวหรือสัมภาษณ์เพื่อนบ้าน ไปสังเกตที่บ้านลุงบัว จะติดต่อทั้งหมดกี่วัน เราเขียนไปเป็นรายละเอียดในเฉพาะประเด็นที่เราต้องการศึกษาไปเมื่อแบ่งออกเป็น 2 ส่วนแบบนี้ก็ชัดเจนว่างานบริบทกว้างๆ ที่ทำให้เราเข้าใจสิ่งแวดล้อมต่างๆ จะชัดเจนขึ้น แล้วหลังจากเข้าใจสิ่งแวดล้อมกว้างๆ แล้วก็เจาะลึกลงไปประเด็นเฉพาะนั้น จะทำให้เห็นความชัดเจนเชื่อมโยงกับประเด็นอื่นๆ ได้ง่ายขึ้น

ส่วนเรื่องการเก็บข้อมูลนี้คงไม่ต้องพูดถึง เป็นเรื่องของการสังเกต เอาคร่าวๆ ก็แล้วกัน ข้อ 1 การสังเกตใช้ได้ทั้งการสังเกตเหตุการณ์และสังเกตชีวิตประจำวัน ข้อ 2 การสังเกตที่ดีต้องรู้จักตัวละครให้ดีกว่าก่อน เพราะฉะนั้น ก่อนที่เราจะไปสังเกตนั้น เราทำวิถีชุมชนมา เราจะรู้ตัวละครใช้ไหม แผนที่เดินดิน ผังเครือญาติ ฯลฯ ช่วยให้เราารู้ตัวละครแล้ว ส่วนเรื่องการสังเกตนั้นง่าย เพราะจะสังเกตและเข้าใจได้ดีก็เหมือนกับการดูหนัง จะอ่านเรื่องนั้นเข้าใจได้ดีต้องอ่านบทบาทของตัวละครออก บางที่เราไปดูหนังฝรั่งจนหนังเลิกแล้วก็ยังไม่รู้เรื่อง กลับมานอนงงอยู่ที่บ้าน 3 วัน พอคิดไปคิดมาแล้วคิดออกว่าเรื่องเป็นแบบนี้แบบนี้ ตัวนี้มันไม่ใช่ตัวร้าย แต่เป็นผู้ช่วยพระเอก พอเราอ่านบทบาทตัวละครออกแบบนี้เราจะเข้าใจเรื่องราว การวิจัยเชิงคุณภาพก็ต้องการเข้าใจเรื่องราว เพราะฉะนั้นต้องรู้จักตัวละครให้ดีกว่าก่อน อ่านบทบาทของตัวละครออก พออ่านบทบาทของตัวละครออก เวลาไปสังเกตก็เข้าใจง่าย เข้าใจเร็ว ส่วนข้อ 3 ต้องดูทั้งกาละและเทละ หรือ time and space สมมุติว่าไปสังเกตวิธีการอยู่ไฟของชาวบ้าน ให้ไปเขียนผังออกมาเลย ว่าแผนที่ของการอยู่ไฟเป็นอย่างไร มีเตาไฟอยู่ตรงไหน มีเตียงอยู่ตรงไหน มีเปลเด็กอยู่ตรงไหน อันนี้คือการสังเกตในเรื่องของ space คือสถานที่ แล้วเรื่องเวลาเราก็ไปดูว่าเขาทำอะไรบ้าง เช้า สาย บ่าย เย็น ให้ศึกษาทั้ง 2 มิติ อย่งไปสนใจตัวกาละหรือเทละเพียงอย่างเดียว แต่ให้ใช้สองอันนี้ประกอบกัน อันที่ 4 หาความขัดแย้ง ความขัดข้อง การคลี่คลาย หมายความว่าเหตุการณ์ต่างๆ ในชุมชนที่เราไปสังเกตนั้นไม่ได้อยู่นิ่งๆ กับที่ มันมีความเคลื่อนไหว เราจะเข้าใจสิ่งต่างๆ ได้ดีเมื่อมันมีความเคลื่อนไหว ชีวิตคนๆ หนึ่ง ถ้าไม่มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นเลยเราจะไม่เข้าใจนะว่าเขามีวิธีคิดหรือวิธีจัดการกับปัญหาต่างๆ อย่งไร เพราะฉะนั้นให้มองหาความเปลี่ยนแปลง ส่วนข้อต่อไปก็คือให้อ่านเหตุการณ์หรือความหมายจากหลายมุมมอง อันนี้ให้สังเกตจากหลายมุมมอง เช่นเข้าไปในพื้นที่หนึ่ง ชีวิตลุ่มๆ แลเป็นอย่งไร ถ้าเราสังเกตจากมุมมองของภรรยาแกนั้นจะเป็นอย่งไร ภรรยาของแกต้องเผชิญกับอะไรบ้าง ซึ่งการสังเกตจากหลายมุมมองประกอบกันนั้นจะทำให้เราเข้าใจเหตุการณ์นั้นได้ดี สำหรับข้อสุดท้ายเป็นเรื่องของการใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 6 เลย ชิมได้ก็ให้ชิม กินได้ก็ให้กิน ดมได้ก็ให้ดม เพราะการสังเกตนั้นต้องใช้หลายองค์ประกอบ ถ้าเดินเข้าไปได้กลิ่นก็ช่วยได้แล้ว เช่นบ้านคนทรงก็จะมิกลิ่นธูปหรือควันเทียนโชยมา ก็ช่วยได้แล้ว ผมเคยไปสัมภาษณ์บ้านฝ่อบ เราก้ต้องใช้ประสาทสัมผัสว่าบ้านหลังนี้ทำไมมันเย็นเยือก บ้านอยู่ชายขอบของหมู่บ้าน แยกตัวจากบ้านอื่นๆ แล้วพอเดินเข้าไปนี้มีบรรยากาศที่ลมพัดมาเย็นเยือก พอมองไปก็เห็นกิ่งไม้ไหว มีหยากไย่ แมงมุม พอเดินเข้าไปในบ้านก็มิกลิ่นอะไรแปลกๆ ให้ใช้การสังเกตหลายปัจจัยผสมกัน เพราะฉะนั้นในแง่นี้ การสังเกตที่ดีจะต้องใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 6 เลยนะ ไม่ใช่แค่ 5 คือต้องใช้ลางสังหรณ์ด้วย สุดท้ายคือเรื่องเก็บข้อมูล เรื่องวินัยในการจดบันทึก จะจดแบบไหนก็แล้วแต่ เป็นสมุดนัดหมาย โน้ต บันทึกรประจำวัน บันทึกรายประเด็น แต่ถ้าในชีวิตจริงของพวกเราถ้าเราไม่ทำงานวิจัยเต็มรูปแบบ การจดบันทึกอาศัยเพียงแค่น้ดธรรมชาติอย่งที่เราจดก็พอแล้ว อาจจะไม่ต้องถึงกับทำการ์ดข้อมูลหรือจดบันทึกเป็นรายประเด็นหรอก เอาแค่พื้นๆ

การจัดระบบข้อมูลการวิจัย

- สมุดนัดหมาย
- โน้ตสัด
- บันทึกประจำวัน
- บัญชีกรายประเด็น
- การ์ดข้อมูล

การมีวินัยในการจดบันทึก เป็นธรรมชาติของนักวิจัย

โดยสรุปแล้ว ผมอยากให้เราเห็นว่ากระบวนการวิจัยมีขั้นมีตอน แล้วให้เรานึกภาพว่า ที่จะให้ไปทำวิจัยกันนั้นไม่จำเป็นต้องให้ได้เล่มหนา งานวิจัยมีได้หลากหลายมาก งานวิจัยดีๆ บางชิ้นมีความยาวแค่ 8 หน้าเท่านั้น บางที 8 หน้าหรือ 10 หน้าก็เป็น research paper ได้ ดีกว่าเขียนหนาๆ แล้วไม่มีประโยชน์ เราเขียน 8 หน้า 10 หน้าแต่เขียนให้มันดี เขียนให้เขารู้ว่าเรารู้จักชุมชนของเราจริง เขียนให้คนอ่านอ่านแล้วมีความรู้สึกว่าคุณเขียนมีสติปัญญา งานวิจัยดีๆ ยาวแค่ 8 หน้าก็มีมาก ให้ลองไปอ่านในหนังสือพวก American Scientific หรือ Journal of American Medical Association บางชิ้นก็ยาวแค่ 4 หน้าก็เป็นงานวิจัยที่ดีได้ เพราะฉะนั้นภาพแบบเดิมของงานวิจัยที่เราเมื่อกี้ให้ลบออกให้หมด ทั้งภาพที่ว่างานวิจัยเป็นสิ่งที่คนอื่นทำแล้วเราอ่านนั้นไม่ใช่ เราสามารถทำเองได้ หรือความรู้การวิจัยอยู่ที่อื่น ก็ไม่ใช่ อยู่ในพื้นที่ของเรา หรืองานวิจัยต้องเป็นงานใหญ่ๆ ก็ไม่ใช่ มีแค่ 8 หน้า 10 หน้าก็เป็นงานวิจัยได้ ส่งตีพิมพ์ได้ หรืองานวิจัยต้องมี proposal ที่หรูหรา ก็ไม่จำเป็น ให้เขียน 5 หัวข้อที่อยู่ในโครงที่ใช้คิดเมื่อครู่ เขียนออกมาทั้ง 5 หัวข้อนั้นก็เป็นการวิจัยได้ เพราะฉะนั้น ถ้ากลับจากนี้ไป ให้ลองไปคิดโจทย์วิจัยดู ในแฟ้มจะมีเอกสารอยู่อีกหน้าหนึ่ง ที่เขียนว่าคิดงานวิจัยรายบุคคล หมายเลข c4/2 ถ้าพวกเราสนใจหรือมีโจทย์วิจัยในใจหรือมีเรื่องที่ยากจะทำอยู่แล้ว มีเรื่องที่เราอยากจะทำผลงาน PCU ของเราหรือหน่วยงานของเราให้ลองไปคิดกันดู พวกเราบางคนอาจจะอยากทำไปคิดมาแล้วถ้าพุงนี้มีเวลาวางก็มาปรึกษากันได้ หรืออาจจะปรึกษากับพี่เลี้ยงว่าหัวข้อแบบนี้พอจะทำงานวิจัยได้ไหม บางทีกลับไปอาจจะได้ทำวิจัยกัน เพราะฉะนั้นในวันนี้ขอสรุปแบบนี้ครับว่า งานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก ความรู้ที่เรามีอยู่แล้ว เรื่องราวชีวิตหรือแบบแผนพฤติกรรมของชาวบ้านที่เราไปสังเกตเห็นจากการทำงานของเราในชีวิตประจำวัน รู้จักตั้งประเด็นขึ้นมา รู้จักวางกรอบการวิเคราะห์ รู้จักการดึงข้อมูลที่น่าสนใจขึ้นมา ไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมอีกสักหน่อย แล้วเขียนออกมา 8 หน้า 10 หน้าก็เป็น research paper ได้ และถ้าพวกเราเขียน research paper เหล่านี้ขึ้นมา มีโครงร่างการวิจัยที่นำไปสู่การวิจัยได้ งานวิจัยก็ไม่ใช่เป็นเรื่องที่ไกลเกินเอื้อมเลยครับ แล้วที่ผมอยากจะชวนพวกเราฝันก็คือว่า 700 คนที่มาอบรมจากทุกภาคนั้น เจอกันที่กรุงเทพฯ ในเดือนกุมภาพันธ์ปีหน้า (2550) คน 700 คนในระยะเวลา 3 ปี ให้มีงานวิจัยออกมา 300 ชิ้น ซึ่งความรู้ที่เราสะสมมาจะทำให้ระบบการบริการแบบปฐมภูมิมันมีฐานความรู้จากการปฏิบัติงานจริงของพวกเรา ไม่ใช่เป็นความรู้จากที่อื่น จากแหล่งอื่น ไม่ใช่เป็นเศษความรู้ของคนอื่นที่เราไปเอามาบริโภค เรามีหน้าที่ต้องสร้างความรู้ให้กับระบบบริการปฐมภูมิของเราเอง เพราะฉะนั้นก็ฝากไว้จะครับ ขอขอบคุณมากครับ

กระบวนการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ

1. ระดมข้อมูลและประมวลประเด็น
2. จัดกลุ่มข้อมูลตามประเด็น
3. กรองหาประเด็นสำคัญ/ความเชื่อมโยง
4. มองหาความน่าจะเป็น/คำอธิบายที่เป็นไปได้
5. เปรียบเทียบข้อมูล: ล้มล้าง - สนับสนุน

The analysis begins as the research starts

กระบวนการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ

6. ลองหาทางจัดกลุ่มใหม่
7. หากลุ่มเกณฑ์/ปัจจัย
8. กรองหาตัวแปรสำคัญ/บริบท
9. สร้างผังความเชื่อมโยง (optional)
10. ทบทวนสรุป (ถ้าไม่ได้เริ่มใหม่)

หน่วยของการวิเคราะห์อาจกำหนดได้ระหว่างการวิจัย

การลดอดีตในงานวิจัย

1. บอกจุดยืนของนักวิจัย
2. หาหลักฐานที่อ้างอิงได้
3. หาข้อมูลจากหลายมุมมอง
4. ตรวจสอบสามเส้า
5. ปรับกรอบตามข้อมูลที่พบ

ไม่มีความรู้ใดที่เป็นกลางอย่างสมบูรณ์

การลดอดีตในงานวิจัย

6. ทอดเวลาก่อนกลับมาอ่าน
7. จัดบันทึกอย่างละเอียด
8. เปรียบเทียบงานอื่น
9. ใช้เวลาภาคสนามมากพอ
10. ออกแบบวิจัยให้ดี

ไม่มีความรู้ใดที่เป็นกลางอย่างสมบูรณ์

แผนวิจัยที่ดี: ความเป็นแผน

- กำหนดทิศทาง (สัมพันธ์กับนโยบาย)
  - กำหนดเป้าหมาย/ภารกิจ
- กำหนดแนวทาง/วิธีการ/กิจกรรม
- ประสานส่วนต่าง ๆ Coordination
- จัดสรรทรัพยากร Resource allocation
  - ติดตาม/ประเมินผล Monitor & Evaluation

